

FIGYELŐ

Szentkúty (Drescher) Pál (1889—1957). A régi könyvtárosnemzedék egyik érdemes, nagy tudású, a könyvet igazán szerető és ahhoz technikai vonatkozásokban is kitűnően értő tagja szállt sírba SZENTKÚTY Pállal. Bibliográfiai és nyomdai szaktudása, szépérzéke és írásművészete, szeretetreméltó, halkszavú egyénisége — barátai, ismerősei, kartársai tiszteletét és nagyrabecsülését váltotta ki.

1889. április 10-én született Baján. Jogot végzett, s doktori szigorlata után a főváros szolgálatába lépett. A Fővárosi Könyvtár kebelében működött egy emberöltőn keresztül, s mint könyvtári főfelügyelő vonult nyugalomba. 1957. október 19-én halt meg Budapesten.

Társadalmi működésének területe is a könyv: a Magyar Bibliophil Társaságnak a harmincas évektől a társaság megszűnéséig nagy érdemeket szerzett titkára. Titkársága idején jelentek meg a Társaság legszebb kiadványai, ebben az időszakban voltak legeredményesebbek „az év legszebb könyve” címéért évente megismétlődő pályázatok, és ekkor rendezték időről időre a Társaság nagysikerű könyvkiállításait.

Irodalmi munkássága sokrétű: mint tudós, mint műfordító és költő egyaránt figyelemre méltó. S ha most nem térünk ki sem fordításaira (GOETHE, RILKE s más német költők versei, HUIZINGA, KOCH Rudolf: *Jelek könyve* és mások tanulmányai), sem verses műveire, melyeket CSÖNDES PÁL írói néven bocsátott közre, ez távolról sem jelent értékelést vagy állásfoglalást.

Számunkra könyvtörténeti, nyomdászattörténeti, könyvesztetikai és bibliográfiai munkássága jelent maradandó értéket, mindenekelőtt a régi magyar gyermekkönyvekről, valamint a nyomdai betűmintakönyvekről írt pompás monográfiái.

Előbbi művének (DRESCHER Pál: *Régi magyar gyermekkönyvek 1538—1875*. Bp. 1934. M. Bibliophil Társaság, 8r. 136 l. + 14 színes tábla) bevezető tanulmánya a régi magyar gyermekkönyv fejlődéstörténetét adja nagy vonásokban. A könyveket CZENTKÚTY szépségük erőteljes hangsúlyozásával, sok szép, többségében színes illusztráció kíséretében tárgyalja; pedagógiai, irodalomtörténeti jelentőségüket figyelmen kívül hagyja. Könyve második felében anyaga bibliográfiáját találjuk. Az 1711-ig megjelent gyermekkönyvekről csupán SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtárának sorszámain* közli, az 1711—1860 és az 1860—1875-ig terjedő korszakok anyagát pedig cím, illetve a szerző neve szerint betűrendben sorolja fel. Közel ezer könyvcímet találunk itt, és méltán ragadja meg figyelmünket régi gyermekirodalmunk rendkívüli gazdagsága. Felbukkan a bibliográfiában olyan írók, tudósok is, akikre nem szoktunk gondolni az ifjúsági könyvek szerzői sorában: TÁNCSICS Mihály, CZUCZOR Gergely, DÖBRENTAI Gábor; BRASSAI Sámuel, HUNFALVY János, BEÖTHY Zsolt és még számosan.

Külön megemlítjük a könyv ízléses nyomdai kiállítását, amely a Bibliophil Társaság áldozatkészségén és SZENTKÚTY hozzáértésén felül a gyomai Kner-nyomdának és a Főváros Házinyomdájának érdeme.

Másik rendkívül érdekes, ugyancsak a Kner-nyomdában készült, pompás kiállítású munkája a régi nyomdai betűmintakönyvekről szól (*Régi hazai nyomdák mintakönyvei*. Adalékok a magyar betű és a nyomdai „cifra” történetéhez. Bp. 1940. M. Bibliophil Társaság, 4-r. 114 l.). Ezek nyomdászattörténeti jelentőségére nálunk először SZENTKÚTY Pál mutatott rá. Műve sokkal többet nyújt, mint annyit szerény címe ígér: az „adalékok” rávilágítanak a magyarországi nyomdák technikai felszerelésére, betűkészletére, felkészültségére, és nyomdászaink ízlésbeli fejlődésének is valósággal történetét kapjuk. MISZTÓTFALUSI KIS Miklósnak, de főképpen FALKA Sámuelnek és betűmetsző társainak tevékenységét ugyancsak kitűnően világítja meg. Ezen a téren folytatott további kutatásainak eredményeképpen ismertette SZENTKÚTY a *Magyar Könyvszemle* hasábjain (1943) MISZTÓTFALUSI KIS Miklós amszterdami betűmintalapját. Külön értéke művének a szedhető nyomdai díszítmények, a nyomdai „cifrák”, körzetek méltatása a nyomdai ízlés és stílus fejlődéstörténete szempontjából. Ezt az addig elhanyagolt területet kitűnő érzékkel nálunk elsőként tekinti át SZENTKÚTY. Hogy mennyire úttörő e téren, mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a Bíró-féle *Nyomdászati Lexikonban* (1936) sem a *cifra*, sem a *körzet*, a *rózsa* vagy más hasonló címszó nem szerepel, csupán a *fleuron*-t magyarázza három rövidke sor.

Végezetül csak rámutatunk SZENTKÚTY Pálnak könyvesztétikai műveire. Ezek közül a legszélesebb körű érdeklődést és figyelmet *A szép magyar könyv 1473—1938* (Officina képeskönyvek, 9.) című népszerűsítő munkája váltotta ki. *Betűesztétika* c. írása a *Magyar Könyvszemle* 1942. évfolyamában jelent meg. A könyvillusztrációról írt tanulmánya a *Tíz írás a nyomdászatról* c. Hungaria-könyv (Budapest, 1942) egyik fejezete. Ebben a szöveg és a kép egybehangolódásának követelményét fejtegeti, és a művészi könyv utólérhetetlen remekéként a XVIII. századi francia illusztrált könyvet állítja elénk.

MÁTÉ KÁROLY

Az ETO és a magyarországi dokumentáció szervezési kérdései. I. Visszapillantás. Nyolcadik éve irányítja hazánkban az Országos Osztályozó Bizottság a könyvtári osztályozás munkáját. Kezdetben a Bizottság főképpen az új osztályozó könyvtárosok megsegítésére törekedett. A népi demokrácia nagyarányú könyvtárfejlesztése ugyanis kapcsolatban a szovjet példa szerinti intellemmel, hogy régi könyvtáraink közül a más szakrendszerűek lehetőleg térjenek rá a tizedes osztályozásra és azzal az utasítással, hogy az újonnan felállított könyvtárak és dokumentációs központok csak ezt a rendszert használhatják, sok új szakértőt vont a tizedes osztályozás munkakörébe mind egyéb könyvtárosi funkcióból, mind más foglalkozási ágakból. Szakozó könyvtárosaink egymástól eltérő irányú és mérvű előképzettsége, a társadalmi rendszerben bekövetkezett változás és egyes rohamosan fejlődő tudományágakban felszínre került új terminológia folytán egységes magyar osztályozást csak útmutatással, irányítással remélhettünk. Az első segítséget az egyetemes tizedes osztályozás nemzetközi táblázatainak kivonatolása és magyar nyelvű közreadása jelentette; fennmaradtak persze ezen túlmenően bizonytalanságok. Éppen ezért mindjárt az ETO táblázatainak első hivatalos, de még kísérleti jellegű sokszorosításának évében, 1950-ben, megalakult az Országos Osztályozó Bizottság. Menten sorompóba is lépett, hogy felmerülő viták esetén a szakozás mikéntjében állást foglaljon, hogy a még nem mindenütt kialakult magyar terminológia útvesztőibe bevilágítson, továbbá hogy a nemzetközi táblázatok új vagy esetleg nálunk szocialista tartalmat nyert fogalmainak hovátartozandóságáról hozzon döntéseket, illetve magyarázatot adjon az osztályozási technika bizonytalan, kétes, félreérthető eseteiben.

A Bizottság tanácskozásainak eredményét *Határozatokban* fektette le. Ezeket 1950-ben és 1951-ben sokszorosítva juttatta el az érdekeltekhez, a továbbiakban *A Könyv-*

táros nagyobb nyilvánosságát véve igénybe, abban összesítve közölte 1950—1953. évi döntéseit.¹ Majd az 1954. és 1955. évi határozatokat a *Magyar Könyvszemlében* publikáltuk, s egyidejűleg rávilágítottunk² az évek folyamán az egységes osztályozás terén felmerült, de határozatokba nem szorítható kérdésekre is: olyanokra, amelyek megoldhatók voltak, s olyanokra is, amelyek a tervezés vagy előkészítés állapotába kerültek.

Tovább haladva ma áttekintjük, hogy mi történt az utóbbi két esztendőben az osztályozás vonalán, melyek központi irányításának tervei és egyben azt is, hogy az itt nyert tapasztalatok alkalmazhatók-e és miként a dokumentáció központi irányításában.

2. Az OOB határozatai 1956-ban és 1957-ben

áru 330.123[38]

árualap 330.123[38] kapcsolatban tervezési jelzettel, amely lehet .001.14 szempont szerinti, de lehet viszonylati alosztás is: és tervgazdasági főtáblázati szákszám. automatizálás közgazdasági vonatkozásban 338.91[621-52]

bejáratás, szempont szerinti alosztása .002.29, pl. motorok bejáratása 621.43.002.29

belterjesség, belterjes művelési mód a mezőgazdaságban 631.153.33

dolgozó paraszt, egyénileg dolgozó paraszt 323.333

erkölcsi kopás 657.372.32 : 621.004.63

galenusi készítmények 615.41

gazdasági model. 330.19.001.572

gazdaságvezetés 338.98.07

gázkötőrekes szénelepek 622.33 : 622.815

input—output 339.4 Input

ipari demokrácia 338.981

juhnyírás 636.32/38.088.4

kisbirtokos paraszt 323.333

kolhozparaszt 323.333[333.2]

középparaszt 323.333[333.38]

mintagazdaság 631.14 : 658.5.018.2

motorok bejáratása 621.43.002.29

munkások egységfrontja 329.331[007]

munkástanács 331.152.3

négyzetes vetés 631.531.24

primőrök: a mezőgazdasági termék főtáblázati számához kapcsoljuk a „712.4” időbeli alosztást.

Pl. korai burgonya a szántóföldön 633.491 „712.4”

korai zöldfőzelékek 635.3/5 „712.4”

repülőmodellezés 797.597 : 689

szabadpolcrendszer a könyvtárban 024.5

talajmorzsa 631.434

TSz dolgozó 323.333[333.2]

védőbevonatok vastagságának mérése 620.198 : 531.717

Két év termésének ez nem sok. Nem jelenti azonban az egyes szakjelzetek megoldására vonatkozó döntések számában mutatkozó csökkenés azt, mintha a szakozás iránti érdeklődés vagy a segítő készség megcsappant volna. Ellenben, mint következő fejezetünkben látni fogjuk, mindinkább az osztályozás átfogóbb kérdéseire helyeződik át irányító tevékenységünk súlypontja.

3. *A határozatokat meghaladó tevékenység.* Legfontosabbnak mutatkozott a nemzetközi kapcsolatok ápolása. Munkánk csak úgy lehet eredményes, ha a más országokban szerzett tapasztalatokat magunk számára hasznosítjuk, ugyanakkor az együttműködés szellemében mi sem zárkozunk el, ha véleményünket kérik külföldről, vagy honi javaslatot kell közvetíteni az egyetemes tizedes osztályozó rendszer fejlesztésére, módosítására, tökéletesítésére. Külföldről 1956-ban és 1957-ben a következő kérdésekben kérték ki az Országos Osztályozó Bizottság véleményét: a textilipar felosztását a nemzetközi köz-

¹ *Könyvtáros.* 1953. 8—9. sz. 43—45. 1. és 1954. 5. sz. 26. 1.

² *Magy. Könyvszle.* 1955. 263—280. 1. és 1956. 150—153. 1.

vélemény nem tartotta már kielégítőnek, s ezért új elrendezésére megindultak a tanácskozások. Az elkészült alternatív (angol-német) javaslatokhoz a mi Bizottságunk véleményét is kikérték. Tüzetes tanulmányozás után állást foglaltunk, részletesen kifejtettük, hogy milyen alszakokat kell tovább tagolni, hol nem tartjuk még kielégítőnek a felosztást stb. Ugyancsak hozzánk fordult mind a német, mind a svájci osztályozási szakbizottság, hogy a textilmemesítés újrendezésének kérdésében a magyar véleményt meghallgassa. Itt is körvonalaztuk, hogy az egyik vagy a másik elgondolásban mit tartunk a szak fejlesztése szempontjából előnyösnek.

További állásfoglalásunk a folyamatosan szállító berendezések szakfelosztásának revíziójával kapcsolatos. Csakhogy itt már felszólítás nélkül éppen magyar részről történt kezdeményezés.³ Az illetékesség folytán hozzánk került javaslat tanulmányozására — mint a textilipari szak módosításával kapcsolatos szakvélemény kialakítására — az OOB most is albizottságot küldött ki, amely kétféle megoldást dolgozott ki. Mindkét elgondolást figyelemre méltónak találtuk, s ezért mindkettőt a Nemzetközi Dokumentációs Szövetséghez (FID) továbbítottuk; az elsőben a 621.867 szakcsoport törlésével az idevágó kérdések logikusabb csoportosítását ajánljuk a le nem foglalt 621.868 számszám tagolásával, míg a második alternatíva a 621.867 szakcsoporton belül javasol az eddiginél alkalmasabb felosztást. Előterjesztésünk a FID-től a Központi Osztályozó Bizottsághoz (Central Classification Committee, röviden CCC) jut. Egyidejűleg a szállítóberendezések táblázatának teljes átdolgozásával foglalkozik egy angol és egy német albizottság, akik a CCC-től megkapták javaslatainkat. Már értesítést is kaptunk, hogy elgondolásainkat a kérdéses szakcsoport új elrendezésének tervezésében felhasználták.

A nemzetközi szervekkel való kapcsolat ápolására két okból is kellett nagyobb figyelmet fordítanunk. Egyrészt az OOB-ra hárul most már minden tizedes osztályozást módosító, fejlesztő magyar javaslat, amely nemzetközi elismerésre törekszik, másrészt az a körülmény is késztetett a fokozott együttműködésre, hogy kormányzatunk az ETO eddigi magyar kivonatos kísérleti sokszorosításaival szemben kissé részletesebb nyomtatott kiadás előkészítését bízta ránk. Még 1956-ban értesítettük a Nemzetközi Dokumentációs Szövetséget készülő kiadásunkról, majd kívánságukra közöltük azt a néhány eltérést, amelyet ez a kiadás a nemzetközi táblázatokkal szemben felmutat. Módosításainkkal szemben megértéssel találkoztunk ott, ahol a leghivatottabbak vagyunk javaslatételre, így a magyar folyók és hegyek földrajzi alosztásainak általunk eszközölt bővítése tekintetében, de egyebütt is, ahol az eltérések nem veszélyeztetik a nemzetközi használat egységét. A számbetűs kombinációk, amelyeket TROPOVSKIJTÓL vettünk át, nem ilyenek. Ezeket tehát nem közölhetjük nemzetközi jelzetekként, hanem csak magánhasználatra ajánlhatjuk. A magyar irodalom 81-es jelzetéről is rá kell térnünk a nemzetközi 894.511-re, mert az ETO fejlesztési tervzetében a 81-et arra tartották fenn, hogy a nyelvészetet ide fogják átcsoportosítani (a felszabaduló 4 másirányú felhasználásával).

Reméljük, hogy a FID-dal való együttműködésünk nemzetközileg elismert magyar tizedes osztályozási táblázatot eredményez.

Az OOB tagjai az utolsó két esztendőben azon dolgoztak, hogy korszerű magyar táblázat álljon a szakozó könyvtárosok, dokumentálók rendelkezésére. Részleteztek ott, ahol az osztályozó gyakorlat bizonyos fogalmakra, tárgykörökre vonatkozó jelzeteket nélkülözött, figyelemmel kísérték és feldolgozták a tudományos fejlődés folytán újonnan keletkezett, illetőleg a tudományos, valamint a gyakorlati, gazdasági élet előterébe került ismeretanyagot, nyomon követték a nemzetközi és hazai osztályozási döntések után megszilárdult változtatásokat. Az így elkészült kéziratot ötven ív terjedelemben 1957. szeptember elsején a kiadó rendelkezésére bocsátottuk.

³ L. ZAKARIÁS Zoltán javaslatát a *Gép* c. folyóiratban 1956. 1. sz. 17—18. l.

A könyvtári osztályozás elméleti kutatói és gyakorlati alkalmazói az utóbbi években a nemzetközi osztályozás irányítóival együtt mindinkább rájöttek arra, hogy a tudomány fejlődésével párhuzamosan az osztályozó rendszer csak akkor teljesedik ki, ha a tizedes osztályozás szakértői az egyes ismeretágak, olykor kisebb szakmák kutatóival karöltve munkálkodnak az új ismeretek felosztásán, fogalmaik besorolásán az egyetemes rendszerbe. Ez a felismerés vezetett arra, hogy a FID keretében a központi osztályozó bizottság mellett mind több szakmai osztályozó bizottság alakult, s van még most is alakulóban. A magyar OOB-nak is meg kellett indulnia ezen az úton: határozatait szakmai bizottsággal előkészíttetni, fogalmilag, rendszertanilag tisztáztatni az elnevezések mögött rejlő tartalom lényegét, határát. Az elvi irányítás továbbra is az OOB-nál marad, de szakmai albizottságaink tüzetesebb előkészítésével könnyebb lesz egyes szakterületeken az osztályozás egységén örködni, kapcsolatot létesíteni szakintézetek osztályozó munkájával, tapasztalatcserét szervezni közöttük, az oktatás és továbbképzés módszereit kidolgozni.

Egyelőre három ilyen szakbizottságot szerveztünk. *Műszaki* szakbizottságunk volt az első, amely meg is alakult s megkezdte működését. Hatáskörébe a technikán és technológián kívül a nem biológiai természettudományok tartoznak. Követte a *mezőgazdasági és biológiai* tudományok (beleértve az orvostudományt) osztályozási vonatkozásaival foglalkozó második szakbizottságunk, amely az első lépéseken szintén túl van. Harmadiknak *társadalomtudományi* szakbizottságunk körvonalai és hatásköre bontakoznak ki.

Nem sokfélét akarunk, de alapos munkát. 1956/1957-re szóló beszámolómk nem volna teljes, ha elhallgatnók, hogy két memorandumunk (CZELLÁR Ferenc munkája) a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség 1957. szeptemberi párisi konferenciája elé került, és a Szövetség irományai⁴ közé nyert besorolást. Kívánatosnak tartjuk, hogy mind az analitikus szakozásról szóló, mind a másik dolgozat, amely a tudományos meghatározások feljegyzését propagálja az osztályozási táblázatok fontosabb és újabb keletű fogalmihoz, magyar nyelvű kiadványban is nyilvánosságra kerüljön.

4. *Közeli és távlati tervek.* Amikor 1957-ben a szakbizottságokat az Országos Könyvtárügyi Tanács szárnyai alá összevonták, a feladatok koordinálása és az egységes elvi irányítás érdekében munkatervek készültek. Az OOB most vázolt nyolc évi munkásságából szervesen bontakoztak ki a feladatok. A kitaposott ösvényen kívánunk továbbra is haladni, de az utat kiszélesíteni, megszilárdítani s gördülékenyebbé alakítani.

Tervezésünket két gondolat köré csoportosítottuk. Oktatással és kiadványok megjelentetésével kívánjuk az osztályozás szintjét emelni, mégpedig úgy, hogy ezeken keresztül gyakoroljuk a központi irányítást a magasabb színvonalú szakozás egységes kifejesztésére. Oktatási és továbbképzési téren először a feladatokat kell felmérni, a didaktikai, módszertani kérdéseket számbavenni. Fel kell vetnünk a problémát, hogy a képzésben milyen feladatok hárulnak ránk közvetlenül, s milyen oktatási formát és hogyan támogassunk? Saját tanfolyamainkat lehetne úgy megszervezni, hogy a tudományokat összefoglalóan esetleg külön előadó ismertesse, aki történeti fejlődésüket, összefüggésüket, filozófiai rendszerezésüket az ETO-tól függetlenül mutathatná be. Ilyen ismeretekkel felszerelve kerülne a sor a továbbiakra: bemutatni a tudományok elhelyezkedését az egyetemes tizedes osztályozó rendszerben s rátérni felépítésének, szerkezetének ismertetésére, majd tanulmányozni egy nagyobb tizedes rendszerű szakkatalógust, élesen rávilágítani a szakkatalógus és az osztályozás összefüggésére. Ha eleinte könnyű

⁴ F 57—81., ill. F 57—82. sz. alatt mint Report from the Hungarian Classification Committee *Analytical classification within the scope of the U. D. C., ill. Recording (entering) scientific definitions in the tables of decimal classification after main UDC numbers concerning concepts of great importance* címen.

példákat, feladatokat ezzel a megalapozottsággal oldatunk meg, a szakozást a tanulók jól fogják végezni, s kedvet kapnak mind összetettebb jelzetek alkotására. Sőt itt kell az oktatónak megint visszakanyarodnia s megmutatnia, hogy nemcsak és nem elsősorban a könyv tartalmát kell maradéktalanul kifejezni a tizedes osztályozás nyújtotta gazdag lehetőségekkel, hanem mindenekelőtt a szakkatalógusban kell a kutatók számára használható, áttekinthető csoportokat biztosítani. Ezeket az elveket nemcsak saját használatra kell leszögezni, hanem alkalmaztatni is, ha lesz módunk megsegíteni más szerveket (egyetemi könyvtáros tanszék, oktatási szakbizottság stb.).

Kiadványok publikálása terén feladataink szerteágaznak. Az ETO magyar nyelvű nyomdai kiadásának kézírata lezárult és 1957 decemberében került nyomdába. Hátra van nyomdai gondozása. Folytatni kívánjuk továbbá *Az ETO rendszer kiegészített táblázatai* című sorozatot, amely egy-egy szakcsoport nemzetközi kiadásainak mindenkor a legújabb állapot szerinti feldolgozását jelenti valamennyi időszaki kiegészítés és módosítás betudásával. Ezek az Országos Műszaki Könyvtárral közösen kiadott táblázatok magyar nyelven, esetleg két vagy három nyelvű alakban jelennek majd meg. A műanyagok osztályozásában bekövetkezett lényeges változások miatt az ETO 678/679 szakcsoportja kerül ilyen céllal először kiadásra.

További kiegészített táblázatok kiadásával folyamatosan akarjuk szakozó könyvtárosaink munkáját könnyebbé, ugyanakkor alaposabbá tenni. Távlati tervünk első szakaszában főképpen technikai és technológiai szakcsoportok kerülnek feldolgozásra. Rendre az építőipar—építészet, az elektrotechnika, a kohászat táblázatainak kiegészítését és összesítését terveztük meg. Majd egyéb albizottságaink megerősödésével figyelmünket kiterjesztjük nem műszaki tudományágakra is. Reméljük, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács támogatásával külső szakértőket vonhatunk be egyes szakok táblázatainak speciális ismereteket kívánó feldolgozásába, és ezzel munkánkat tökéletesíthetjük.

1958-tól az osztályozás hazai gyakorlatának egységesítésére és szintjének emelésére évi 2—4 alkalommal tájékoztatót kívánunk sokszorosítani és az érdekelteknek szétküldeni. Eleinte így a nagy- és középkönyvtárak, majd az érdeklődés fokozódásával mind több szakozó rendszeresen értesül az osztályozás nemzetközi fejlődéséről, a felmerülő új problémákról, kétes esetekben döntéseinkről.

Az oktatás és a kiadványok kérdésének megoldása sok esetben karöltve kell hogy járjon. Amikor arra törekszünk, hogy az osztályozás elvi és gyakorlati kérdéseivel kapcsolatban cikkek jelenjenek meg, hogy szűkebb szakterületünkön elmélyíthessük az ismereteket, mindkét célt szolgáljuk. Ugyanígy azzal is, hogy távlati tervünkben szerepel az egyetemi könyvtáros tanszéken folyó törekvés megsegítése rövidített osztályozási táblázat kiadására, amelyben nem a tagoltságon van a hangsúly, hanem az összefoglaló szakok tartalmi ismertetésén, a részletes és szabatos tárgyi tájékoztatáson, módszertani utasítások révén a tartalmi megismerés alaposságán, a valósághoz közel álló gyakorlati példák felsorakoztatásán. A könyvtárakban folyó osztályozási képzés és különböző tanfolyamokon történt továbbképzés során szerzett tapasztalatainkat szívesen adjuk át akár oktatási, akár kiadványi vonalon.

De maga az OOB is tervezi, hogy oktatási célból már nem pusztán táblázatokat, hanem az egyes szakterületeken kiválóan képzett szakértők kidolgozásában tartalmi, módszertani, gyakorlati magyarázatokkal, példákkal, utalásokkal bőven ellátott részanyagot állítson össze. Az évek folyamán mind több, majd valamennyi szakra kiterjesztett részfeldolgozás⁵ egysítésével tervezzük meg az osztályozási tankönyvet, melynek kialakításában persze a bel- és külföldi eredményeket egyaránt kívánjuk felhasználni.

⁵ Ilyen pl. UHLMANN Aladár: *A kohászati irodalom osztályozása*. Miskolc, 1955. 45 l. Ua.: *A bányászati irodalom osztályozása*. Miskolc, 1957. 79 l.

Annak következtében, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács az egyes könyvtári munkafolyamatok irányításában szervezetileg az illetékes szakbizottságokra támaszkodik, ezekre bizonyos hatósági jogok és kötelezettségek is háramlanak. Így az OOB-ra is : a központi osztályozás. A közelmúltban a Kiadói Főigazgatóság által is támogatva azon igyekeztünk, hogy a kiadásra kerülő nyomtatványok közreműködésünkkel tizedes jelzettel jelenjenek meg. A kiadói jelzettel előnyei eltűntünk világosan állanak, de persze másokat is meg kell győznünk. A központi osztályozás ilyen vagy más megoldása biztosíthatná leginkább az egységes szakozást, az idővel mind több központilag megállapított jelzet az egyértelmű rendszerezést a szakkatalógusban. Hazánkban már annyira elterjedt a tizedes osztályozás, hogy nemzetközi viszonylatban is úttörő munkát végezhesünk a központi osztályozás megszervezése terén. Két-három főnyi kisebb tanulmányi csoportunk az idevágó forrásanyag felkutatása és értékelése után teszi majd meg javaslatát a szervezés járható útjára vonatkozólag.

Távlati terveink alapelgondolása a már előbb körvonalazott, egyes szakcsoportokat felölelő albizottságok szervezését és működését tételezi fel, mert csak ezek segítségével birkózhatunk meg széleskörű feladatainkkal, ezeken keresztül uralkodhatunk el nagy munkaterületünkön.

5. *Irányított dokumentáció.* Magyar vonatkozásban jelenleg dokumentációs irányítás csak néhány dokumentációs központ szakmailag határolt egyeztetésében lelhető fel. Ellenben nélkülözünk a szervezett központi irányítást, bár könyvtárügyünk szaktekintélyei a dokumentáció jelentőségét kétségtelenül ismerik. Így a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottsága már megalakulásakor feladatai közé sorolta és külön fejezetben⁶ összefoglalta a dokumentáció számos elvi kérdését.

Az Országos Könyvtárügyi Tanácsban is jól tudják, hogy a dokumentáció problémáival foglalkozni kell; sőt fel is merült az a kívánság,⁷ amelynek fontosságára jelen cikk^{7a} nyomatékosan kíván rámutatni, hogy dokumentációs szakbizottság létesüljön.

Egyebütt is, üléseken és megbeszéléseken, ismételten és fokozódó sürgetésként halljuk, hogy a dokumentáció nálunk elhanyagolt és megoldandó feladatokat vet felszínre. Majd a bibliográfiával, majd a tájékoztató szolgálattal kapcsolatban emlegetik, olykor a vonatkozások és összefüggések kellő ismerete nélkül, éppen csak valamilyen könyvtártudományi hiányérzet megnyilatkozásaként. Pedig régebben a fogalmat szélesebb körű jelentésében és könyvtári kapcsolataiban már elhatároltuk.⁸ Újabban JÁNSZKY Lajos⁹ ad műszaki dokumentációnk feladatainak jó meglátása mellett a dokumentáció központi problémáiról is rövid tájékoztatást 1950-ig. Mai témánk megkívánja, hogy az utóbbi tájékoztatást a jelen évtizedre vonatkozólag folytassuk. A magyar dokumentáció első hivatalos irányító szervének, az Országos Dokumentációs Központnak (ODK) megszűnése ellenére fennmaradt bizonyos irányítás; a jogutód, az Országos Könyvtári Központ (OKK) dokumentációs osztálya útján igyekezett a hivatali, szervezeti irányítást kézben

⁶ KÓHALMI Béla: *Könyvtártudományunk feladatai* [1955] Könyvtáraink és a dokumentáció c. fejezetet. (Klly. az MTA Nyelv- és Irod. tud. Oszt. Közleményeiből.)

⁷ HARASZTHY Gyula: *Könyvtárügyünk az OKT 1957. évi munkájának tükrében.* A Könyvtáros. 1957. 1. sz. 4–6. l.

^{7a} Időközben megalakult az Országos Könyvtárügyi Tanács dokumentációs szakbizottsága. Így ezirányú óhajunk a cikk megjelenésekor már tárgytalan.

⁸ *A dokumentáció fejlődése és időszerű kérdései a könyvtáros szemszögéből.* A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. IV. 1941–1943. 28–50. l. Különlenyomatban is.

⁹ *A műszaki dokumentáció problémái és feladatai Magyarországon.* Magy. Könyvszle. 1956. 101–111. l.

tartani. Ennek módjairól számolt be Tóth András cikke.¹⁰ A hivatali megoldás, talán a JÁNSZKYNÁL említett okok miatt, itt sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Az OKK osztozott az ODK sorsában. A következő hivatali szerv, amelyre a fejlődés során, de FID tagsága révén is, a dokumentáció központi képviselője hárult, az Országos Széchényi Könyvtár, már nem is szervezett központi irányító szolgálatot, hanem csak akkor foglalkozott ilyen kérdésekkel, ha bel- vagy külföldi intézmények egyes esetekben hozzá mint a dokumentáció központi képviselőjéhez fordultak. Így például egy esetben, amikor a FID körkérdést intézett a tagállamokhoz, s bennünket is felszólított, hogy a nemzetközi szervezet 1955. évi közgyűlésén tárgyalhat-e a téma fontossági és sürgősségi sorrendjéről nyilatkozunk, mi azt válaszoltuk, hogy Magyarország a nemzetközi dokumentáció leg-sürgősebb feladatainak az olyanokat tekinti, amelyek a nemzetközi kapcsolatok kimélyítésére alkalmasak, s ezért az I. (a dokumentációs adatszolgáltatás kicserélése) és az V. (a dokumentáció szerepe a termelékenység emelésében) témát kívántuk előtérbe helyezni, azzal az indoklással, hogy a dokumentációs adatszolgáltatás kicserélési lehetőségének kimunkálásával elsősorban juthatnánk az együttműködés oly fokára, ahol a megalapozott nemzetközi tájékoztatás a haladás szolgálatába állhatna. Ennek a szervezésnek előnyeit még avval is alátámasztottuk, hogy az egyes országokon belül kikényszerítene bizonyos fajta dokumentációs tevékenységet, amelyet eddig talán elhanyagoltak, de a nemzetközi együttműködésből származó előnyök láttán ezek elérése érdekében művelnének. Azt írtuk továbbá, hogy ugyanilyen elgondolások folytán kell előtérbe kerülnie az V. témának, mert a kiterjedt, alapos és kölcsönös adatszolgáltatásnak nagy jelentősége van a termelékenység emelésében, a nehézségek együttes leküzdésében. Állásfoglalásunk döntő súllyal esett latba, hogy ezek a témák kerültek első helyre, és indokolásunkat is közölték.¹¹

Eme kis siker ellenére sem gondoljuk, hogy a nemzeti könyvtár így „beugrásszerűen” szolgálhatná a dokumentációt. A nemzeti könyvtár a hazai nyomdatermékek természetes központja, ugyanakkor a nemzeti bibliográfia művelője és a központi címjegyzék ápolója és letéteményese, ezekre támaszkodva és ezekkel együtt szolgálhatja dokumentációnk ügyét.

Országos viszonylatban és a külföld felé kétirányú a dokumentációs tevékenység.

Az egyik irány a kívülről jövő. Dokumentumban megtestesült külföldi tudományos, gazdasági, műszaki eredményeket kell közvetíteni a magyar tudomány, népgazdaságunk, a műszaki haladás gyújtópontjai felé úgy, hogy kívülről a legfrissebbet, legjobbat, nálunk leghasználhatóbbat hozzuk be s úgy irányítani, hogy el is érkezzenek a felhasználás eredményessége szempontjából valamennyi fontos pontra, de főképpen a döntő helyekre.

Kifelé, vagyis a másik irányban, ugyanilyen lelkiismeretesen és körültekintően kell megszervezni az ellenszolgáltatásokat. Azokban a kérdésekben, ahol esetleg mi vagyunk jobban dokumentáltak, nemcsak azért nem hanyagolhatjuk el a felkészülést a viszonzási szolgálatra, mert gyakran tapasztalatcsereről van szó, a források kölcsönös kiegészítéséről, hanem azért sem, mert a dokumentációs szolgáltatásoknak ez a kölcsönössége a mi politikánknak, a békés egymás mellett élés politikájának jellemzője.

Mindkét irányban központi elgondolásra van szükség, a feladatok számbavételére és a véghezvitel tervszerűségére. A kötelezpéldányügy, a többször sürgetett bibliográfiai koordináló tevékenység, a könyvalappal kepcsolatos kérdések és ehhez csatlakozóan nemzetközi cserénk megfelelő szervezésével a nemzeti könyvtár nagyon jó szolgálatot

¹⁰ *A magyar dokumentációs hálózat időszerű kérdései.* Könyvtárü. Szle. 1951. 17—30. l.

¹¹ Vö. *FID irományok* 1956. F 56—58. sz. alatt.

tehet az ország dokumentációjának; de ennél jóval tovább kell jutnunk, a külföldi kapcsolatok legmegfelelőbb formáját kialakítanunk.

Egybefoglalva a dokumentáció központi irányításának kérdését: Könyvtártudományi Bizottságunk érdeklődik az elvi, Könyvtárügyi Tanácsunk a szervezeti kérdések iránt, nemzeti könyvtárunk készséggel áll a dokumentációs feladatok támogatására, vannak részeredményeink a szakmai dokumentációs központok munkájában, bibliográfiai, szabványügyi, egyetemi oktatási (LÁZÁR Péter) vonatkozásban, részletproblémák megoldására nemzetközi szinten publikációk (OROSZ Gábor) formájában, s dokumentációnk állapotával mégsem vagyunk megelégedve. Nem hiszem, hogy volna olyan komoly tényező, amely nem hiányolná, hogy a dokumentáció központi irányításában nem volt kire, mire támaszkodni. Azért kapcsoltuk össze jelen írásunkban az osztályozás és a dokumentáció problémáit, hogy nem lehetne-e a dokumentációban is felkutatni és sorompóba állítani az összes fellelhető erőket s minél előbb munkaközösségben egyesíteni, országos szakbizottságban, ahol a dokumentáció fejlődését állandóan figyelemmel kísérik s képesekké válnak a nemzetközi kapcsolatok ápolására, amint ezt az osztályozásra vonatkozólag fennebb vázoltuk. Legyen ezzel az elvi irányításnak is szilárdabb alapja! Össze kell hozni néhány e tudományágban tájékozott könyvtáros és dokumentártort az elinduláshoz, majd mind több ifjú törekvést felébreszteni és bevonni. Kell ez a fokozatosság, mert nincs más út, legalább is nincs gazdaságos út s nem szabad tovább elodáznia a megoldást.

6. *A kérdés időszerűsége.* Tervszerűbben és magasabb szinten három okból kell a dokumentáció szolgálatait igényelnünk és nyújtatunk: a világ folyásában bekövetkezett forradalmi változások, a kérdés megnövekedett nemzetközi jelentősége és az ehhez kapcsolódó politikai vonatkozások miatt.

Már a századfordulón felismerték a leghaladottabb elmék, hogy a nyomtatott és egyéb dokumentumokban, az ösztudományban felhalmozott ismeretanyagot az emberiség javára csak úgy lehet gyümölcsöztetni, ha azt összegyűjtik, rendszerezik, hasznosítják. Mennyivel inkább az újabban meggyorsult fejlődés mellett, amikor a társadalmi és gazdasági változások az ismereteket közkinccsé tették. A tudományban elért eredmények meggyorsítják a társadalmi és gazdasági fejlődést. Gyors kölcsönhatásban tudomány és társadalom egymást kiegészítik és együtt szédületes iramban haladnak előre. Ilyen körülmények között a dokumentáció is új utakra kényszerül. Azt írja a FID új elnöke,¹² hogy a tudomány, a tapasztalat, az információ közvetítése olyan módszereket kíván tőlünk, amelyek éppannyira különböznek az eddigi használtaktól, mint amennyire a mai technika a középkortól. Majdnem ugyanígy fejezi ki magát egyidejűleg az Unesco munkatársa¹³: „az Unesco felismerte, hogy olyan új korszakba léptünk, amelyben az információk és az ismeretek elterjesztése tekintetében a maitól annyira eltérő módszereket kell alkalmazni, mint amennyire a mi technikánk különbözik a középkortól.”

Hogy mivel járulhatunk hozzá mi ezekhez az új módszerekhez, nem ennek a cikknek, hanem a létesítendő „Dokumentáció Országos Szakbizottságá”-nak lesz gondja, ha a helyzet felmérésén túl eljut majd a feladatok differenciálásához és koordinálásához. A szakba vágó irodalom elég gazdag ahhoz, hogy eszméket adjon az elinduláshoz. Ilyen pl. egy keletnémet folyóirat cikkében¹⁴ az a megállapítás, hogy nem elég az érdekelteket dokumentációs nyilvántartó lapokkal tájékoztatni, hanem az asztalra kell tenni a fontos tanulmányt, telefonon felhívni az elfoglalt embereket, kezükre járni, továbbá

¹² KING A.: *The place of documentation today.* R. Doc. 1956. Vol. 23. 1—3. 1.

¹³ RAVAGE Denise: *Unesco et la documentation.* R. Doc. 1956. Vol. 23. 111. sköv. 1.

¹⁴ SCHWARZER Gerhard: *Die aktive Rolle der Dokumentation bei der Erfüllung der Forschungs- und Entwicklungspläne.* Dokumentation, 1957. 2—4. 1.

a technikai felvilágosítás mellett a kérdés gazdasági oldalán mutatkozó újra és hasznosra szintén ráterelni a figyelmet.

Ugyancsak ennek a bizottságnak lesz feladata, hogy felszámolja a dokumentációs technikában fennálló elmaradtságunkat. Általában is új felszerelésre kell szert tenni, új módszereket alkalmazni a kutatás egész vonalán, ha az új technika nyújtotta lehetőségeket és a haladás nagy és mindinkább növekvő szükségleteit egyensúlyba akarjuk hozni.

Közvetlen feladat a felkészültség állapotába kerülni akkorra, amikor, s ez nem távoli időpont, a nemzetközi együttműködés számunkra is szerencsés lehetőségeket nyújt. Az idézett RAVAGE-cikk az Unesco és a dokumentáció kölcsönös szolgálatainak részletes felsorolását tartalmazza. *Az Unesco könyvtári munkáját* s hogy ettől mit várhatunk, jól foglalta össze GOMBOCZ István.¹⁵ A segítség most még a kevésbé fejlett területek felé irányul, de a kiadványok száma ezeknek az exotikusnak nevezhető országoknak alig ismert nyelvén is mindinkább növekszik, onnan is jöhetnek használható eszmék és elgondolások. Van ezekben a publikációkban pusztá adatközlés. A színvonalbeli nagy eltérések ellenére azonban kétségtelen, hogy a gazdasági és technológiai fejlődésben és a vonatkozó kutatási eredményekben fokozott mérvű az olyan népek részvétele, amelyeket eddig műveltségük alacsonyabb foka miatt nem kellett a nemzetközi dokumentáció szempontjából figyelembe venni. Ez a nyelvi nehézség. Van azután szakmai nehézség is. A szakterületek fokozódó felaprózódása szakbarbárokat teremtett, akik szinte határtalan tudatlanságot árulnak el más specializált szakmák területén. Összeütközések származtak ebből a tudatlanságból, fölös energiapazarlás más szűkebb szakterület részéről már megoldott problémák újramunkálásából. A nemzetközi dokumentáció lesz hivatva a szaktudományok közötti érintkezés nehézségeit legyőzni, a nyelvi és színvonalbeli zűrzavarból a kivezető utat megmutatni. „A világ szellemi termékein uralkodni oly módon, hogy tényleg rendelkezésére álljanak ezek a termékek az egész emberiségnek, amelynek számottevő része még a létért küzd, ez a legtágabb értelemben vett világdokumentációs feladat”, olvassuk a FID lapjában.¹⁶

A népek együttműködése a szellemi termékek közös és kölcsönös kiaknázására annyi elönyt ígér, hogy a nemzetközi politika válaszfalain rést ütni először talán a világdokumentáció fog. A Szovjetunióban, ahol a műszaki és gazdasági dokumentációnak fejlett szervezete és ügyintézése alakult ki,¹⁷ de ahol az erők e téren eddig a szocializmusnak megfelelő saját rendszer kidolgozására voltak lekötve, most kezdenek a nemzetközi dokumentáció problémái iránt érdeklődni, azok felé orientálódni. Nem lényeges, hogy függetlenül-e attól vagy azért-e, mert a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség főtítkára legutóbbi jelentésében¹⁸ ezt olvashatjuk: „... A nemzetközi politikában felmerült nehézségek ellenére kapcsolataink a kommunista államokkal mind szorosabbra válnak. A FID igyekszik az összeütközések fölé emelkedni, és visszautasít bármely oldalról jövő politikai befolyásolást. Az összes népfajok és nemzetek tudásainak kézenfekvő és természetes szükséglete, hogy szellemi munkájuk termékeit hozzáférhetővé tegyék. Szerencsére már megengedhetjük magunknak azt a gondolatot, hogy a jóézés és a bölcsesség végül is győzedelmeskednek...”

Járuljunk mi is hozzá a győzelemhez! Álljunk a haladás vonalába a javasolt munkaközösség megalkotásával. Volt idő, amikor a FID-ben csak az ETO istápolóját látták.

¹⁵ *Magy. Könyvszle.* 1957. 209—222. 1.

¹⁶ DONKER-DUYVIS F.: *Die internationale Förderung der Dokumentation mit Bezug auf die internationale Förderung des Patentwesens.* R. Doc. 1956. 80—82. 1.

¹⁷ MEDONOS S.: *Dokumentáció a Szovjetunióban.* Bp. [1953]. 26 l. (OSZK [fordítások] 715.)

¹⁸ DONKER-DUYVIS F.: *Rapport général sur les activités de la FID 1956—1957.* FID irományok F 57—62.

Ma már jóval több ennél. A mi osztályozó bizottságunk is igen szerény kezdet után tekintti át a szakma nagy területét. Nyolc év előtt az ODK, a dokumentáció akkori központi irányító szerve hozta létre az OOB-t, ma mi nagyon szorgalmazzuk a Dokumentáció Országos Szakbizottságának megalkotását, illetőleg most már céltudatos működését. Nem lesz ennek könnyű az útja, hiszen a dokumentáció majd minden ágazata radikális reformokat kíván meg. Részleteiben hogyan fogják ezeket megoldani, az új bizottságnak lesz gondja. Mi csupán a probléma fontosságára hívtuk fel a figyelmet.

VEREDY GYULA

A nemzeti könyvtárak szervezete és működése. I. A nemzeti könyvtárakról általában. A *Library Trends* 1955. évi júliusi számát teljes egészében a nemzeti könyvtárak problémáinak szenteli. Az összefogó tanulmány¹ hangsúlyozza, hogy a nemzeti könyvtárak a „könyvtárak könyvtárai”, s keresi azokat a meghatározó jegyeket, amelyek a nemzeti könyvtárakat közösen is jellemzik.

Valóban a nemzeti könyvtáraknak mint ilyeneknek a problémái, ma már az egyes nemzeti kultúrák sajátosságai, valamint a nemzetközi kulturális kapcsolatok kifejtése és elmélyítése szempontjából egyaránt egyetemes érdekűek, s a könyvtárak elérték a fejlettségnek azt a fokát, amely már, éppen a társadalom szükségleteinek megfelelően, sürgős megoldást s a megoldásokban bizonyos fokú összehangolást kíván.

Nyilvánvalóan ezek a szempontok vezették a *Library Trends* szerkesztőségét, amikor ezt az igen fontos könyvtári kérdést: a nemzeti könyvtárak működését reflektorfénybe állította, s helyzetüket a jelentések alapján ismertette.

Az adatokat szolgáltató könyvtárak köre — sajnos — közel sem teljes, s egyelőre talán túlzott követelést is jelentene a teljességre való törekvés. Hiba lenne azonban az örvendetesen alakuló kapcsolatokat és a nemzetközi adatszolgáltatás jelentőségét lebecsülve, nem foglalkozni azokkal a kérdésekkel, amelyek ezidőszert is felismerhetők és rendezésre várnak. Nyilvánvalóan elsősorban ezt a célt szolgálja a nemzeti könyvtárak vezetőinek 1958-ra tervezett nemzetközi találkozója is. Az egyes helyeken elért eredmények, a kísérletek és tapasztalatok alapján kialakult gyakorlat ismerete, semmi esetre sem egyszerű utánzás útján, hanem a nemzeti sajátosságoknak, valamely ország kulturális szervezetségének, a népesség lélekszámának, az ilyen célra fordítható anyagi eszközök lehetőségeinek s egyéb meghatározó jegyeknek figyelembevételével, a nemzeti könyvtárak s ezeken keresztül az egyes államok kulturális fejlesztésének szolgálatába állíthatók. Megfontolt és szervezett felhasználásra gondolunk; s ezért már kiindulópontunk is a szervezett szabályozás felhasználása, közelebbről meghatározva: a rendelkezésünkre álló nemzeti könyvtári szabályzatok. Ezek hiányában támaszkodunk az egyes nemzeti könyvtárak jelentéseire.

Valamely társadalom szükségletei rendszerint megelőzik a jogi szabályozást. Ez az oka annak, hogy minden társadalomban előljárnak az igények és azokat követik a kielégítésükre vonatkozó szabályozások. Minél gondosabb, előrelátóbb és tudományosabb azonban az igények kutatása, minél körületekintőbb a nemzetközi példákat is figyelembevevő diagnosztika és a megoldás keresése, annál közelebbi, annál hasznosabb a jogszabályi rendezés. A tervezett és megfontolt fejlesztés meggyorsítja a szabályozás ütemét és lehetővé teszi, hogy a társadalom szabályozó ereje a fejlődés és a kibontakozás során is támogassa a kulturális célkitűzések megvalósítását.²

¹ *Place of the National Library*. *Library Trends*. 1955. July.

² TAKÁCS József: *A könyvtári jog a könyvtári munka szolgálatában*. Magy. Könyvszle. 1956. 320—324 l.

RANGANATHAN, a neves indiai könyvtáros a könyvtári jog-szolgáltatásról írt könyvében helyesen mondja, hogy „a könyvtárak kialakulásának és fejlődésének egyedül a könyvtári jogszolgáltatás a szilárd alapja, amely természetesen önmagában ugyan nem elegendő, de mint megalapozás elengedhetetlen”.

A tervszerű szabályozás, a helyesen alkalmazott példák az ésszerűbb és takarékosabb megoldásokhoz vezetnek. Az így megtakarított munka és pénz a könyvtárak fokozottabb fejlesztésére fordítható.

Ezeknek a szempontoknak a figyelembevétele az öncélú szervezés és szabályozás helyébe a tudományos elemzés és rendezés előnyeit állítja. A könyvtári rend meghatározásának, a belső könyvtári munka szabályokhoz kötésének, a könyvtári szolgáltatások körülírásának és a kulturális igényekkel jelentkezőkkel történő közlésének, együtt: a könyvtárszervezés és igazgatás céltudatosságának tágabb értelemben; a könyvtárak szervezetének; az egyes könyvtárak feladatkörei kijelölésének, a könyvtárak bel- és külföldi érintkezése szabályozásának már szorosabb értelmezésben is a könyvtári jog, ez a fiatal tudományág ad lehetőséget. A könyvtári jog jelentőségének felismerése vezetett arra, hogy az American Library Association könyvtári jogalkotó bizottságot szervezett, amelynek feladata: a könyvtári jogalkotásról való tájékoztatás, felvilágosításadás, valamint a könyvtári jogszabályok gyűjtése és az ebben való részvétel.

Elsősorban a szabályzatok alapján, a könyvtári jog szemüvegén keresztül foglalkozunk most a nemzeti könyvtárakkal.

Az első feladat a *nemzeti könyvtárak fogalmának meghatározása*, annak a megjelölése, hogy mely könyvtárak helyzetét, feladatait, funkcióit, hivatását és jövőndő perspektíváit kívánjuk vizsgálni.

Mindjárt az alapvető kérdés tisztázásánál nehéz helyzetbe kerülünk, mert a nemzeti könyvtár fogalmát nem adhatjuk szabatos szövegezésben. A nemzeti könyvtárak az aktív átalakulás korában vannak, meglepően komplex szervezetek, s ha a legújabbban alapítottak közül némelyek le is másolják az előzőket, közülük a legtöbb mégis jellegzetesen eredeti, nehéz őket egyrétű osztályozásnak alávetni, sőt büszkén viselik különbözőségük jeleit.³

A fogalom meghatározás nehézségét jól jellemzik az osztrák nemzeti könyvtár jelentésében a következők: „Majdnem minden államban van egy olyan könyvtár, amelyet minden más könyvtártól megkülönböztetnek és nemzeti könyvtárnak tekintenek, még abban az esetben is, ha esetleg ezt elnevezésében nem jelölik meg.” Hogy ez mennyire így van, láthatjuk pl. L. O. Th. TUDEERnek, a finnországi tudományos könyvtárakról írt tanulmányában amikor ezt mondja: „A helsinki Egyetemi Könyvtár Finnország nemzeti könyvtára, bár ez nincs kifejezetten kimondva.”⁴

A nemzeti könyvtárak feladatkörét más-más államokban igen eltérő módon jelölik ki. Nem támaszthatunk azonban olyan igényt, hogy csak azt a könyvtárt tekintsük valóságos nemzeti könyvtárnak, amely ezeknek a feladatoknak maximumát látja el. Helyesen mondja az osztrák könyvtár jelentése, hogy a nemzeti könyvtárnak nem feltétlenül szükséges minden feladatot vállalnia, sőt az sem szükséges, hogy az illető ország legnagyobb könyvtára legyen, vagy hogy a legtöbb olvasó látogassa, de az országban mindenképpen különleges társadalmi funkcióit kell betöltenie, és a kiemelkedő könyvtári szolgálatot kell szimbolizálnia.

A *Library Trends*ben a Schweizerische Landesbibliothekről szóló jelentés ugyan azt mondja, hogy „olyan föderatív államban, mint Svájc, nincs sem szükség, sem lehető-

³ *Current trends in national libraries*. Conclusion. *Library Trends*. 1955. July. 106—116. l.

⁴ Lauri O. Th. TUDEER: *A tudományos könyvtárak helyzete Finnországban*. Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen. 1953. 2. sz.

ség általános nemzeti könyvtárra, mert a kulturális ügyek szigorúan a kantonokra tartoznak, a kantoni és községi könyvtárak nagy száma pedig a lakosság egyéni szükségleteit, nyelvüknek, vallásuknak és egyéb jellemző tulajdonságuknak megfelelően kielégíti. A Schweizerische Landesbibliothek éppen ezért azt a megbízást kapta, hogy a lehető legtéljesebben foglalkozzék a helveticákkal, külföldi kiadványokat pedig csak akkor gyűjtsön, ha szerzőjük vagy tartalmuk miatt az ország számára fontossággal bírnak." Hangsúlyozza a jelentés, hogy a könyvtár országos bibliográfiai központtá vált. Kétségtelen, hogy valamely ország akár nem adja meg egy meghatározott könyvtárnak a „nemzeti” jelzőt, akár történelmi alapokon többet is megjelöl azzal, mégis tudja, mit ért az alatt. Ezt mutatja a gyakorlat, maga az élet.

Az olasz *Codice delle Biblioteche Italiane* két könyvtárat nevez Biblioteca Nazionale-nak, s az olasz jogi szabályozásról szóló legújabb beszámoló most is egyaránt szól a római és a firenzei nemzeti könyvtárakról.

Az angol jelentés is beszél a British Museumról, a National Central Library-ről és a walesi nemzeti könyvtárról. Franciaországban a párizsi nemzeti könyvtárak egyesületének a Bibliothèque Nationale-on kívül még három különgyűjteménye van, s ezeken kívül nemzeti könyvtárak még a strassburgi egyetemi könyvtár és az algériai Nemzeti Könyvtár is. Egyébként a svájci jelentés inkább más fogalmi meghatározás miatt hártja el a meghatározást, hiszen a svájci Nemzeti Könyvtár létesítéséről 1911-ben Szövetségi Törvényt is hoztak, amelynek alapján 1912. szept. 7-i kelettel, majd legutóbb 1953-ban külön szabályzatot adtak ki a Nemzeti Könyvtár vezetéséről és igazgatásáról. Igaza van L. O. Th. TUDERNEK, amikor a finnországi könyvtárakról írt beszámolójában megjegyzi, hogy a külföldi könyvtárközi kapcsolatok önmagukban is megkívánják, hogy legyen olyan nemzeti könyvtár, ahová ezeket irányítani lehet.

Összefoglalva tehát az elmondottakat : függetlenül attól, hogy ezt a nevet viseli-e, minden állam létesít egy olyan könyvtárat, vagy megbíz bizonyos bel- és külföldi kapcsolatok intézésével egy már meglévő könyvtárat, amely végül is a nemzeti könyvtár feladatait kell, hogy ellássa. A továbbiakban ilyen tágabb értelmezésben, azonban a valóságának megfelelően beszélünk a nemzeti könyvtárakról.

Figyelembevéve az elmondottakat, a nemzeti könyvtár fogalmát a valóságból levezetve empirikusan vagy a tapasztalati elemek figyelembevételével eszei alapokon határozhatjuk meg. Az előbbi a jelenlegi helyzet keresztmetszetét, az utóbbi bizonyos fokig a fejlődés irányát mutatja meg.

A svéd Királyi Könyvtár, mint nemzeti könyvtár elsősorban a kutatás és a tudományos munka szolgálatában áll. A nemzetközi tudományos és kutatómunka előmozdítása érdekében központi tájékoztató szervként működik. Ennek keretében felvilágosításokat ad a svéd könyvtárakban levő könyvekről, kéziratokról, térképekről stb., választ ad a Svédországot érintő bibliográfiai kérdésekre, és a svéd kutatók érdekében külföldi vonatkozású tájékoztatókat nyújt. A bolgár Nemzeti Könyvtár alapszabályzatában feladatai közé sorolja a tudomány és kultúra általános fejlődésének előmozdítása érdekében a könyvtárügy és a bibliográfia kérdéseinek tudományos kidolgozását, valamint a szükséges kutatómunka mellett időszaki és dokumentációs művek kiadását is.

A japán Országgyűlési Könyvtár mint nemzeti könyvtár az 1948-ban működésével kapcsolatban hozott törvény értelmében elsősorban a hivatalos jellegű kiadványokat gyűjti és teszi hozzáférhetővé a nyilvánosság számára. Az azelőtt független állami könyvtárak azóta az Országgyűlési Könyvtár fiókjai, és közös igazgatás alatt állanak. Egyébként is központi szerepet kapott a japán nemzeti könyvtár a könyvtárközi kölcsönzésben, a könyvtárosok továbbképzésében, az egységes címfelvételek kialakításában, központi címjegyzék vezetésében stb.

A Lenin Könyvtár alapszabályzata szerint mint a Szovjetunió központi könyvtára gyűjtési feladatain kívül az ajánló bibliográfia központja, a könyvtártudomány, a bibliográfia és könyvtörténet országos méretű tudományos kutatóintézete. Irányító szerepet visz a bel- és külföldi könyvtárközi kölcsönzésben, bibliográfiákat ad ki, könyvkiállításokat rendez, könyvtárközi cserét folytat, tudományos kutató- és tudományos módszertani munkát végez, tudományos közleményeket állít össze és ad ki. Előmozdítja a szovjet könyvtárügy fejlődését, módszertani segítséget nyújt az ország közművelődési és tudományos könyvtárainak stb.

A lengyel Nemzeti Könyvtár — szabályzata szerint — sajátos könyvtári feladatain kívül regisztrálja a lengyel sajtótermelést, tudományos munkát kezdeményez, végez és ad ki a bibliográfia és egyéb könyvtártudományi tudományágak területén, a lengyel könyvtárak állományát központilag nyilvántartja, kezdeményezi, szervezi és ellátja a könyvtárközi kölcsönzést, kiadványcserét bonyolít le, módszertani segítséget nyújt az ország többi könyvtárosainak, részt vesz a könyvtárosok továbbképzésében stb. Hasonló jellegű feladatokat lát el az albán Nemzeti Könyvtár is, s különösen a bibliográfiai munkát teszi központi kérdéssé. Céljául tűzte ki egy Albániára vonatkozó átfogó bibliográfia kiadását.

A New-Zealand-i Nemzeti Könyvtár sajátos feladatain kívül könyvforgalmi munkakört is ellát, foglalkozik a könyvtárosképzéssel, központi címjegyzék és bibliográfiai központ is. Az izraeli Nemzeti Könyvtár központilag látja el katalóguscédulákkal a többi könyvtárat, az egyetemmel karöltve szervezi a könyvtárosképzést. A British Museum is végez olyan feladatokat, amelyek a könyvtárközi kapcsolatokat szolgálják. Kiállításokat rendez, szaktanácsokat ad, bibliográfiai szolgálatot lát el, elosztja a főlőpéldányokat és így tovább. A Bibliothèque Nationale kiterjedt kapcsolatokat tart fenn más francia és külföldi könyvtárakkal, a könyvtárközi kölcsönzésben vezetőszerpet visz, kiállításokat rendez stb. Az olasz Nemzeti Könyvtáraknál (Róma, Firenze) hasonló a helyzet. A holland Királyi Könyvtár központi katalógusokat ad ki, könyvclearing-központ, a duplumcsere rendezését és a központi címjegyzék vezetését egyaránt feladatának tekinti. Szoros könyvtárközi kapcsolatokat tart fenn a bel- és külföldi könyvtárakkal a török Nemzeti Könyvtár is.

Az Országos Széchényi Könyvtár, mint a magyar nemzeti könyvtár, törvényerejű rendelet és minisztertanácsi határozat alapján a sajátosan könyvtári munkán kívül ellátja a rábízott könyvtári hatósági feladatokat és könyvtártudományi, módszertani, valamint bibliográfiai segítséget nyújt valamennyi magyar könyvtárnak. Központi címjegyzékeket vezet a könyvtárak könyv- és folyóiratállományáról, összehangoló tevékenységet végez az országban folyó bibliográfiai munkát illetően, a könyvtárközi kölcsönzés előmozdítása érdekében könyvalapot létesít és központi feladatokat lát el a külföldi könyvtárközi kölcsönzésben.

Nem vehetjük sorra a nemzeti könyvtárat, s az egyes könyvtárak feladatait sem sorolhatjuk fel teljességükben. Célunk ezúttal csupán az, hogy a példaszzerű felsorolással is érzékeltessük: a lényegében közös célzatú kulturális intézmények között a nemzeti sajátosságoknak, a történelmi hagyományoknak és a fejlődés különbözőségének következtében egymástól eltérő megoldási és szervezeti fo.mái vannak.

A feladatokkal kapcsolatban, összefoglalóan a következőket állapíthatjuk meg:

Ma már világszerte és egységesen jelentkeznek olyan könyvtári szolgálattal kapcsolatos igények, amelyeket mind a belföldi, mind pedig a nemzetközi könyvtárközi érintkezésben valamely, az ezeknek megfelelő feladatokkal kifejezetten is megbízott szervnek kell ellátnia. A fejlődés tendenciája kétségtelenül az, hogy ezt a megbízást országoként egy szerv, még pedig olyan intézmény kapja, amely a nemzeti sajátosságokat a legteljesebb mértékben magában foglaló gyűjtemény is egyben. Önmagától adódik tehát

az a helyzet, hogy egy ország könyvtárainak egyetemét, bel- és külföldi viszonylatban egyaránt legtöbbször a nemzeti könyvtár képviselje.

A könyvtárakkal kapcsolatos *igényeknek kielégítési formáit* — a jelenlegi helyzetben — a következőképpen csoportosíthatjuk :

1. A nemzeti könyvtár maga a könyvforgalmi és bibliográfiai központ is (pl. Lengyelországban, a Szovjetunióban, Magyarországon).

2. A nemzeti irodalom értékeit hagyományosan a legteljesebb mértékben gyűjtő nagy állami könyvtár mellett kialakítanak egy újabb gyűjteményt, amely a könyvforgalmi feladatok ellátására is hivatott, s a könyvtárakat külföldi viszonylatban képviseli. Ezt nevezik nemzeti könyvtárnak (pl. Angliában, Csehszlovákiában, Romániában).

3. A nemzeti könyvtárral szoros együttműködésben, de külön szervezetben alakul meg a bibliográfiai intézet (pl. Bulgáriában).

4. Nincs kifejezetten kimondott nemzeti könyvtár, de a *szükség alapján a gyakorlat* lényegében egy nagy állami könyvtárat nemzeti könyvtárrá fejleszt (pl. Finnországban).

5. Még nem alakult ki az a helyzet, hogy kifejezetten egy könyvtárat tekinthessünk nemzeti könyvtárnak, mivel anyagával több könyvtár versenyezhet, viszont a könyvforgalmi feladatokat külön erre a célra szervezett könyvforgalmi központ látja el (pl. a Német Demokratikus Köztársaságban, New Zealandben).

Természetesen ezek a kategóriák nem vonhatók meg mereven és vannak még ezek között is mozgó, átmeneti jellegű megoldások, sőt a régi rendszerhez való visszatérések (pl. Csehszlovákiában 1958-tól).

Bár a nemzeti könyvtárak ilyen sokrétű és változatos képet nyújtanak, kétségtelen, hogy *célkitűzéseikben* sok közös elemet is találunk. Elsősorban fő gyűjtési körükben és anyaguk felhasználásában találkoznak. Ez pedig az illető nemzet sajátos szellemi termékeinek lehető legteljesebb gyűjtésében, megőrzésében és elsősorban a tudományos kutatás számára való feltárásban jelentkezik. Ez adja meg a könyvtárak nemzeti jellegét és ebből következnek okszerűen egyéb feladatok kitűzései, amelyek azután közös jellemző sajátosságokká válnak. Az ilyen, az egész nép kulturális életére nézve elsőrendű fontosságú feladatok ellátása szükségképpen állami tevékenység kell, hogy legyen, s ezért a nemzeti könyvtárak állami könyvtárak, személyzetük közalkalmazottakból áll.

Figyelembevéve továbbá, hogy valamely állam területén belüli könyv-, folyóirat- és hírlapkiadás szükségképpen nemzeti jellegű és érdekű, az ilyen anyagot teljességre törekvően kell gyűjteni és muzeális céllal megőrizni. Ezért a jogszabályalkotás a nyomdák, illetőleg a kiadókat kötelezpéldányszolgáltatásra kötelezi.

A nyomdatermékeknek, illetőleg sokszorosításoknak ellenőrzése és az ezt a célt szolgáló jegyzékek mellett történő beszolgáltatása, automatikus kontrollja a könyvkiadásnak is. Logikusan és önként kínálkozik tehát az, hogy a nemzeti könyvtárak vagy teljesen maguk vállalják a nemzeti bibliográfiai kiadását, vagy legalább teljes gyűjteményük és szakértelmük alapján közreműködjenek azok szerkesztésében.

Az állami szolgálatok ellátása szükségessé teszi az állami fenntartást vagy legalábbis a nagymértékű és egyre inkább növekvő összegű állami támogatást.

A nemzeti könyvtárak fenntartása és működtetése a kulturális színvonal emelkedésével egyenes arányban növekszik fontosságában is. A számukban és anyagukban bővülő könyvtárak, valamint a kultúrigények növekedése elengedhetetlenné teszi a könyvtárak hazai és nemzeti együttműködésének fokozását, hazai viszonylatban a koordinálás szükségét, nemzetközi viszonylatban pedig az illető ország könyvtárainak képviselét. Ezután természetes, hogy erre a feladatra azt a gyűjteményt kell kijelölni, amely egyrészt a legreprezentatívabb mértékben és módon képviseli a sajátosan nemzeti szellemi

termelést, másrészt az állami fenntartás, illetőleg támogatás következtében is legjobban mentesíthető a lukratív szempontoktól. Így kerülnek a nemzeti könyvtárakkal szoros kapcsolatba a könyvforgalmi feladatok s ezek jó ellátása érdekében a különböző nyilvántartások, a központi címjegyzékek.

A nemzeti könyvtárak széles és tudományos apparátusa szükségképpen magas szintet képvisel, ezért ezek az intézmények lesznek hivatva arra, hogy a magasfokú tájékoztató-szolgálat állomásai s végül valamennyi hazai könyvtár támogatói, módszertani irányítói, sőt a könyvtárak kérdéseit rendező jogszabályalkotás kezdeményezői és a könyvtárosképzés és továbbképzés segítői legyenek.

Azok a szolgálatok, amelyeket ma már világszerte egyre inkább a nemzeti könyvtárak látnak el, feltétlenül megkívánják, hogy ezek tudományos és nyilvános könyvtárak legyenek, valamint azt is, hogy használatukat ingyenessé tegyék.

A nemzeti könyvtárak szabályzataiból és jelentéseiből kitűnően, minden különbözőségük ellenére is, már ma feltalálhatók bennük ezek a közös jellemvonások, s különösen fejlődésükben állapíthatók meg a fentiekben vázolt elemek. Így alakulnak ki állami támogatással a legteljesebb nemzeti irodalmi termékekkel rendelkező gyűjteményekből a nemzeti könyvtárak, amelyek közvetve vagy közvetlenül a belföldi és nemzetközi könyvforgalom, valamint a magasfokú bibliográfiai és könyvtártudományi munka irányítóivá válnak.

A közös elemek felkutatása mellett igen érdekes egy pillantással betekinteni azokba a szabályzatokba, amelyek az egyes nemzeti könyvtárak *különleges feladataira* is rámutatnak.

A könyvtártudomány megbecsülését jelzik azok a jogszabályok, amelyek a nemzeti könyvtárakat kifejezetten a tudományos kutatóintézetek jogállásával ruházzák fel, és így az azok számára biztosított kedvezményekben részesítik. A Lenin Könyvtár alapszabályzatára vonatkozó miniszteri rendelet ezt éppen olyan határozottsággal mondja ki, mint a Matica Slovenskáról, a szlovák nemzeti könyvtárról szóló törvény.

A nemzeti könyvtárak a fejlődés során szükségképpen önálló jogi személyek, egyes jogalkotások ezt kifejezetten is kimondják. Így pl. 1925-ben a Library of Congress-re is kimondották a jogi személyiséget, hogy tulajdonjogokkal rendelkezhessek.

Ma még esetenkénti rendezés tárgya a különgyűjtemények helyzete. A fejlődés tendenciája kétségtelenül az, hogy a haladással lépést tartó nemzeti könyvtárak hagyományos és állományukhoz immár szorosan hozzátartozó különgyűjteményeik (kézirat-, térkép-, aprónyomtatvány- stb. gyűjtemények) mellett a zenei és színházi irodalom dokumentumait, és ezzel kapcsolatos technikai reprodukcióikat (fényképeket, hanglemezeket, mikrofilmeket stb.) is gyűjtsenek. Ezeknek a könyvanyaggal való szoros kapcsolataik miatt és az egyre jobban fejlődő tájékoztatószolgálat teljessé tétele érdekében feltétlenül helyet kell kapniok a nemzeti könyvtárakban. A fejlődés irányát világosan mutatja éppen a Bibliothèque Nationale esete, ahol a még önálló különgyűjteményeket szükségesnek tartották a Párisi Nemzeti Könyvtárak Egyesületében fogni össze.

Bár a tárgyi emlékek gyűjtése nem könyvtári feladat, találunk olyan nemzeti könyvtárakat is, ahol ezzel is foglalkoznak, mert még nem vált szükségessé a differenciálás. Így pl. a Matica Slovenská az irodalmi múzeum feladatait is ellátja, és gyűjti azokat a tárgyi emlékeket, amelyek kapcsolatban vannak a szlovák irodalmárok és más közéleti férfiak munkásságával.

Különleges feladatot jelent a magyar nemzeti könyvtár számára egyes könyvtári műemlékek fenntartása és bemutatása, az ország különböző részein.

A nemzeti könyvtárak feladatainak sokrétűségét és a fejlődés perspektíváját jelzik a könyvtári szabályzatok olyan rugalmas meghatározásai, mint pl. a lengyel, amely

kimondja, hogy : a varsói Nemzeti Könyvtár feladata „végül” a művelődés- és művészetügyi miniszter által adott, „egyéb könyvtári vonatkozású megbízások elvégzése”.

A nemzeti könyvtárak fogalmának meghatározása és feladataik vizsgálata után *keletkezésüket* illetően is vessünk rájuk egy futó pillantást.

A nemzeti könyvtárak mint a társadalom szükségletei alapján létrehozott kultúrközpontok ilyen elnevezéssel csak mintegy egy évszázados fejlődésre tekinthetnek vissza. Eredetüket illetően a következő kategóriákat különböztethetjük meg :

Az önálló állami léttel és jelentősebb nemzeti hagyományokkal rendelkező népeknél történeti fejlődés következményei. Ezen a nagyobb kategórián belül megkülönböztethetjük a királyi (uralkodói) alapítású könyvtárakat, mint pl. a holland, francia, spanyol, osztrák és japán nemzeti könyvtárakat, amelyek azután más gyűjteményekkel is gazdagodtak. A magán- vagy közgyűjteményeknek az uralkodói könyvtárba való beolvasásával, illetőleg egyesítésével váltak par excellence nemzeti könyvtárakká az angol, a dán, svéd, belga és a brazil nemzeti könyvtárak. Szerzetesrendi, főúri vagy más magán-személyek alapítása indította el az orosz (szovjet), a magyar, a svájci, a firenzei olasz, az argentinai és a mexikói nemzeti könyvtárakat. A történeti fejlődés harmadik típusa azáltal vált nemzeti könyvtárrá, hogy a könyvtárak versenyében valamely ország legjelentősebb könyvtárává küzdötte fel magát. Ilyen a Library of Congress, az Észak-Amerikai Egyesült Államok nemzeti könyvtára, a finn, a norvég, az ír, valamint a kínai nemzeti könyvtár.

A nemzeti könyvtárak másik nagy kategóriája azoké, amelyeket kifejezetten ilyen célra hoztak létre. Ezek az újabb alapítású könyvtárak látszólagos ellentmondással, a valóságban azonban igen érthető okokból fokozottabban, mindenesetre kifejezett kívánságok és határozott jogszabályi rendelkezések alapján látják el a nemzeti könyvtári feladatokat, hiszen a spontán fejlődés helyébe a tervszerű fejlesztés lépett, s ezen belül hasznosítható valamennyi szerzett tapasztalat. Ennek a ténynek a felismerése készítette az egyes államok törvényhozását is arra, hogy a történelmileg kialakult nemzeti könyvtárak működését szabályozzák azáltal, hogy nemzeti könyvtári működésüket pótlólag, jogszabályi úton rendezik.

A nemzeti könyvtárrá szervezett, illetőleg ilyen feladatokkal kifejezetten megbízott könyvtárak szintén különböző típusúak.

Az önállósuló államok már eleve létrehozzák a központi állami könyvtárakat, amelyeket nemzeti könyvtárakká tesznek. Ezeknek az államoknak a könyvtári jogalkotása is fejelet. Ilyen a helyzet pl. Indiában. Új alakulású nemzeti könyvtárakat találunk pl. Albániában, Bulgáriában, Izraelben és Törökországban. Új jogszabályi rendezést találunk azonban más helyeken is, mint pl. Japánban vagy Dél-Afrikában. Speciális rendezés és külön típusnak tekinthető az, ahol a történelmileg fejlődő nagy gyűjtemény mellett az új igények kielégítésére, elsősorban a könyvforgalmi és bibliográfiai feladatok ellátására külön nemzeti könyvtárt szerveznek. Ilyenek pl. az angol National Central Library és a Biblioteca Centrala de Stat, a román nemzeti könyvtár.

Akár történeti fejlődés folyamányaként, akár ilyen célú szervezéssel jöttek létre *a nemzeti könyvtárak*, mégsem voltak közömbösek *a jogalkotás szempontjából* sem. Az alapszabályzatok meghatározása néhol törvényben, királyi vagy kormányhatósági rendeletekben, főfelügyeleti szervek rendelete útján vagy ilyen jogszabályok mellékleteként, vagy felhatalmazása alapján történt meg. Több helyen az alapvető rendelkezések magasabbrendű jogszabályban nyertek meghatározást, az alapszabályzat kiadására pedig maga a nemzeti könyvtár hivatott.

A nemzeti könyvtárak feladatkörének kijelölésével kapcsolatban törvényhozási rendelkezéseket találunk az Észak-Amerikai Egyesült Államokban (1802, 1897), Dél-Afrikában (1893, 1954) Svájcban (1894, 1911, 1912), Olaszországban (1907), a Slovenská Maticán

illetően (1954) és Magyarországon (1956). Államfői rendelettel (királyi rendelet) nyerték megalapításukat, illetőleg váltak nyilvános, nagy állami könyvtárrá a francia (1735), a dán (1793), a mexikói (1857), a firenzei olasz (1861), a japán (1897, 1948), a spanyol (1930) és a svéd (1946) uralkodói (királyi) könyvtárak. Kormányrendelettel lettek nemzeti könyvtárak Brazília (1810), Argentína (1810), Japán (1897, 1948), Kína (1909, 1925, 1929) vezető könyvtárai. Kormányrendeletben kapott felhatalmazással, illetőleg annak mellékleteként szabályozták a nemzeti könyvtár helyzetét Lengyelországban (1954). A Szovjetunió Lenin Könyvtárának legújabb szabályzata 1955-ből való.

Az Egyesült Államokban igen sokféle könyvtári törvény van. Ennek az az oka, hogy a 48 tagállam a területére vonatkozóan önállóan látja el a könyvtári jogalkotást. A legújabb gyűjtemény 1930-ból való. Az Egyesült Államok Könyvtárainak Tanácsa két évenként közzéteszi a *Könyvtári szolgálat és jogalkotás* című tájékoztató jelentést.

Az elnevezésre vonatkozó jogszabályt nem találunk, de megállapíthatjuk, hogy a nemzeti könyvtár címet használják Spanyolországban (1836), Hollandiában (1884), Albániában (1922), Angliában a National Central Library-re (1930), Ausztriában (1945), New Zealandben (1945) és Törökországban (1948).

Ami a *nemzeti könyvtáraknak* valamely állam *könyvtári szervezetébe való beépítését* illeti, általánosságban azt mondhatjuk: ezek a könyvtárak önálló állami tudományos könyvtárak; jelentőségüknél fogva az igazgató mellett tanácsok (bizottságok) működnek; főfelügyeletük a kulturális miniszterhez tartozik. Vannak azonban más megoldások is. A dél-afrikai nemzeti könyvtár pl. a kormány felügyelete alá tartozik. A speciális helyzetben levők közül megemlítjük a British Museumot, amelynek főfelügyelete az „Ügyvivő Tanács”-on keresztül a törvényhozáshoz tartozik, és amelyet az alsóházban a parlamenti titkár képvisel, és a Library of Congress-t, amelynek főfelügyeletét a Könyvtári Bizottság útján a kongresszus látja el. Különleges a francia megoldás is, ahol a Bibliothèque Nationale főigazgatója egyben a minisztériumban szervezett „Francia Könyvtárak és Nyilvános Olvasószolgálat Igazgatóságá”-nak igazgatója is. Mint az általánosítástól való eltérést említjük meg végül a Schweizerische Landesbibliothek-et, amely egy bizottság közvetítésével a minisztérium belügyi osztályának főfelügyelete alatt áll. Svájcban egyébként a könyvtárak közös felügyeleti hatóságának hiányában a könyvtárak egymásközötti kapcsolatait a Könyvtáros Egyesület keretében bonyolítják le.

II. A nemzeti könyvtárak gyűjtőköre. Már a közös jellemző keresése alkalmával jeleztük, hogy minden nemzeti könyvtár elsősorban saját országának dokumentumait gyűjti, s etekintetben teljesen megegyeznek, hiszen nélkülül elveszítenék nemzeti könyvtári jellegüket. A gyűjtőkörnek ebben a minimumában eltérés nincs. Bizonyos különbségek mutatkoznak azonban a gyűjtőkör horizontális meghatározásában.

Csak egy-egy nép sajátos szellemi termékeinek általános gyűjtőkörű könyvtárai a dél-afrikai, a svájci, a szlovák nemzeti könyvtárak. Azonos a helyzet Romániában, de itt meg kell jegyeznünk, hogy bár az utóbbi években különálló nemzeti könyvtárat állítottak fel, etekintetben az Akadémia Könyvtárát kell nemzeti könyvtárnak tekintenünk. A tuniszi Nemzeti Könyvtár a keleti kiadványok általános gyűjtését tekinti feladatának.

A nemzeti könyvtárak nagyobb része saját nemzeti dokumentumain felül a tudományok fejlesztéséhez, elsősorban irodalmi és történeti vonatkozásban, de minden esetre inkább a humaniorák tekintetében terjeszti ki gyűjtési körét a külföldi klasszikusok eredeti nyelven megjelent első kiadásaira és egyéb alapvető, standard művekre. Ebbe a csoportba sorozhatók a British Museum, a Bibliothèque Nationale, a firenzei és római olasz, az izraeli, a lengyel, a magyar, az osztrák, a svéd, a török és a walesi nemzeti könyvtárak. Az albán és bolgár nemzeti könyvtárak gyűjtőköre még tágabb,

s tömegnevelési célkitűzéseinek megfelelően az ideológiai tárgyú művek, valamint a szovjet és népi demokratikus kiadványok nagyobb szélességére terjed ki.

A nemzeti könyvtárak az állomány teljességére törekednek, ezért a beszerzés minden lehetőségét felhasználják. Az egy hollandi nemzeti könyvtár kivételével — tudomásunk szerint — mindenhol rendszeresítették a kötelespéldány-beszolgáltatást, amely a saját nemzeti dokumentumok teljességének legjobb biztosítója. Egyre nagyobb összegeket fordítanak a nemzeti könyvtárak a vételre, de felhasználják a duplumcserét és a nemzetközi könyvcserre lehetőségeit is. Jelentősen gyarapodik a nemzeti könyvtárak állománya egyes gyűjtemények beolvasztásával, valamint az ajándékozással. Végül meg kell említenünk a gyarapodásnak egy olyan módját is, amelynek jogi szabályozását ugyan nem találjuk, de amelyet elvitathatlannak tartunk még akkor is, ha ez nincs kifejezetten kimondva. Ez pedig az öröklés vagy az államra való háramlás más módja. Kétségtelennek tartjuk ugyanis, hogy olyan esetben, amikor gyűjtemények vagy egyes dokumentumok ilyen alapon az államkincstárt illetik meg, annak képviselője könyvtári vonatkozásban csakis az illető nemzeti könyvtár lehet.

Irország nemzeti könyvtárának a *Library Trends* számára adott jelentése hangsúlyozza a különgyűjtemények fontosságát. „A könyveken kívül agyagtáblák, mikrofilmek, illetőleg filmek, magnetofonszalagok, fényképek stb. is az adatszolgáltatást jelentik, és így beletartoznak a nemzeti könyvtár gyűjtőkörébe. Addig, amíg a nemzeti könyvtár saját országának dokumentumaival foglalkozik, elméletileg a gyűjtésének nem szab határt még az összegyűjtött anyag jelentéktelen volta sem.”

Nem beszélünk a különgyűjtemények között a nemzeti könyvtárak hírlap- és folyóiratanyagáról, mert ezek a könyvtárak elengedhetetlen és szerves részei. Ezen nem változtat az a körülmény, hogy az állomány nagysága és jelentősége, valamint jellegzetességei miatt sajátos a feldolgozásuk is, ezért rendszerint külön osztály keretében szervezik meg gyűjtésüket.

Általánosságban kell megemlítenünk azokat a különgyűjteményeket, amelyeket az adományozásra, valamely egészében átvett gyűjtemény együtt-tartására vagy írók és más közéleti személyekre való tekintettel kezelnek külön. Ilyen gyűjteményekkel úgyszólván minden könyvtárban találkozunk.

A műfaj szerinti megoszlás alapján a nemzeti könyvtárakban a következő különgyűjteményekkel találkozunk: kéziratok (úgyszólván minden könyvtárban); ösnyomtatványok (szintén meglehetősen általánosan, így pl. Ausztriában, Bulgáriában, Hollandiában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában); ritka könyvek (pl. Albániában, Bulgáriában, Franciaországban); képek, fényképek (pl. Ausztriában, Bulgáriában; Romániában, Svédországban); grafikai művek (pl. Bulgáriában, Lengyelországban); térképek (pl. Ausztriában; Bulgáriában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában, Svédországban); röpiratok, aprónyomtatványok (pl. Hollandiában, Magyarországon, Romániában); metszetek (pl. Svédországban, Romániában); exlibrisek (pl. Hollandiában); érmek, pecsétek (pl. Romániában); zenei művek, partitúrák, hanglemezek (pl. Ausztriában, Bulgáriában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában); színháztörténeti dokumentumok (pl. Ausztriában, Magyarországon); filmek (Magyarországon, Romániában); mikrofilmek (úgyszólván mindenütt); papyrusgyűjtemény (pl. Ausztriában és a strassburgi nemzeti könyvtárban). Speciális különgyűjteményt találunk az ifjúsági- és gyermekirodalomból Bulgáriában és a Szovjetunióban. Mindezekon kívül és szükségképpen kiterjeszkedik a gyűjtés az agyagtábláktól kezdve a Braille írású gyűjteményeken keresztül a magnetofonszalagokig s a technika fejlődésével nyilvánvalóan még tovább.

III. A nemzeti könyvtárak igazgatása. A vezetésnek és szervezésnek, ezen belül a kulturális intézmények igazgatásának is vannak olyan kikísérletezett általános

megállapításai, amelyek a szervezést valóságos tudománnyá tették, és különböző elméleti iskolák és gyakorlati rendszerek kialakítását eredményezték. Ezúttal nem lehet az a feladatunk, hogy általánosságokkal foglalkozunk, hanem kitűzött feladatunknak megfelelően csak a nemzeti könyvtárak speciális helyzetével foglalkozunk.

A nemzeti könyvtárak igazgatásában nem találunk éles kategóriákat, amelyek alapján sajátos típusokról beszélhetnénk, de kétségtelen, hogy mégis vannak bizonyos fejlődési tendenciák, amelyeket jellemezőeknek is tekinthetünk.

Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy a nemzeti könyvtárak történeti fejlődésükben és történeti perspektívában is évszázadokból évszázadokba tekintenek, s ezért alapvetően alkalmatlanok a szervezési kísérletezésekre. A nemzeti könyvtárak igazgatásának nem szabad elszakadnia az általános fejlődéstől, hanem bizonyos tiszteletreméltó megállapodottsággal, megfontoltsággal szabad csak hozzányúlni kialakult szervezetükhöz. Semmi esetre sem szabad tehát elvetniük a jobb szervezésben mutatkozó előnyöket, ezeket az új szervezési elveket azonban csak akkor helyes gyakorlatilag is érvényesíteni, ha célszerűségükhöz, eredményességükhöz már nem fér kétség. Nem szabad elfelejteni, hogy minden szervezeti reform óhatatlanul megrázkódtatásokkal jár, s az ilyen történelmi szerepre hivatott kulturális intézményekben a megrázkódtatások nagy veszélyeket, sokszor jövétlen hibákat okoznak.

Az elmondottak mellett is, további megkülönböztetést kell tennünk a szorosabban értelmezett igazgatási (adminisztratív) feladatok és a gyűjtemények állagát, a feldolgozás és raktározás, valamint az állomány megóvását érintő változtatások között.

A minőségi munka biztosítását célozza és világszerte komoly problémát jelent a *szakképzettség* kérdéseinek rendezése, amelyben még egyáltalában nem találunk kialakult megoldásokat, hanem sokkal inkább csak arra való törekvést.

A problémát — a tisztánlátás érdekében — ketté kell vágnunk. Más kérdés ugyanis a tudományos, és ismét más a középfokú és segédszemélyzet szakképzettségének megszerzése. Kétségtelenül az utóbbi a könnyebb kérdés, hiszen az általános műveltség megszerzése után nagyobb jelentősége van a szakmai gyakorlatnak és a fejlődés ellenőrzését jelentő vizsgának. A nemzeti könyvtárak mai munkájához azonban a tudományos tisztviselők elméleti előképzettségének is magas fokon kell állnia.

Etekintetben a fejlődés két irányát látjuk, s még egyik sem győzött a másik felett. Az egyik irányzat az egyetemi oktatás területén önálló könyvtárosképzést biztosít (pl. Magyarországon, Törökországban), a másik pedig — elsősorban nemzeti könyvtári viszonylatban — a magasfokú (egyetemi) végzettséggel különböző specialisták alkalmazását tartja helyesnek, míg magát a sajátos könyvtárosképzést a gyakorlattal, esetleg még külön könyvtárosi vizsga letételével biztosítja.

Valóban a katalogizálásban, osztályozásban, állománygyarapításban és az általános bibliográfia kérdéseiben járatos tudományos munkatársakon kívül a nemzeti könyvtáraknak szükségük van kiváló irodalmárookra, történészekre, zenetudósokra, geográfusokra, természettudósokra, jogászokra, nyelvészekre és a legkülönbözőbb tudományágakat képviselő specialistákra.⁵

A szakképzettség vonalán történő mozgást és fejlődést jól jellemzi a Bibliothèque Nationale helyzete. A könyvtárosok hivatalos képzettsége évekig a *Diplôme Technique de Bibliothécaire* volt. Ezt a képzést azonban egyoldalúnak tartották (hiányolták a modern könyvtártudományi tárgyakat, mint pl. a katalogizálást és osztályozást), és 1950-ben reformot léptettek életbe. Hatályba léptették a *Diplôme Supérieur de Bibliothécaire*-t. A diploma elnyerését a Direction des Bibliothèques igazgatójának vezetése alatt álló tanfolyamon lehet megszerezni, az erre való felvételhez azonban főiskolai képzés szükséges.

⁵ *Current trends in national libraries*. Conclusion. Library Trends, 1955. July.

A tudományos munkatársként való alkalmazáshoz egyébként versenyvizsgát kell tenni. A pályázóknak olyan egyetemi képzettséggel kell rendelkezniük, amely egyenlő értékű a most jelzett diplomával. Ötévi szolgálat azonban pótolhatja mind a könyvtárosi diplomát, mind az egyetemi végzettséget. Az 1951—1952., illetőleg az 1953. években különböző módosító rendelkezések jelentek meg, és rendszeresítették a könyvtári munkára képesítő bizonyítványt. A vizsgára jelentkezőknek legalább érettségi bizonyítvánnyal kell rendelkezniük, azonban ehelyett a jelöltek úgy is nyerhetnek képesítést, ha olyan vizsgát tesznek le, amelyen bebizonyítják, hogy műveltségi színvonaluk eléri a középiskolát végzettségét. A vizsgára való jelentkezést meg kell előznie egy arra kijelölt könyvtárban végzett hat hetes oktatásnak. A vizsga a könyvtárszervezésnek s igazgatásnak, a könyvtörténetnek és technikának, a bibliográfiának és a katalogizálásnak alapvető kérdéseiből áll.

A nemzeti könyvtárak tudományos munkatársaiktól minden esetre magasabb képzettséget kívánnak. Egyetemi végzettséget írnak elő a British Museumban, az északi államok nemzeti könyvtáraiban, Japánban és a Szovjetunióban egyaránt, de erre irányul azoknak az államoknak a törekvése is, ahol ez nincs kifejezetten kimondva, mint pl. Finnországban. Sok helyen emellett mind a tudományos, mind a középfokú szakon megkívánják a szakmai vizsgákat pl. Ausztriában, Belgiumban vagy a francia nemzeti könyvtárakban.

A további művelődés és a jó munka ellenőrzésének, valamint a helyes kiválasztásnak és vezetői utánpótlásnak eszköze a *minősítés*.

A minősítés kérdése régi és általános probléma, amelynek különösen a közszolgálatban és ezen belül fokozottan olyan munkaterületeken van jelentősége, ahol az eredményesség anyagi haszonnal, számszerűséggel nehezen mérhető. Elvileg nem vitatható, hogy az előmenetel erkölcsi alapja elsősorban a jól végzett munka kell, hogy legyen. Ezért vezették be a közalkalmazottak minősítésének rendszerét. A minősítés kérdése azonban rendkívül nagy probléma, elsősorban azért, mert az objektívítás biztosítása rendkívül nehéz. A *főnöki minősítésben* rendkívül sok a szubjektív elem, intézményen belül és intézmények közötti viszonylatban egyaránt.

A minősítés kérdésének nagy irodalma van, s a megoldási kísérletek az objektív mérőeszközök biztosítására irányulnak. Ehelyütt nem részletezhetjük a minősítés kérdéseit, mert ez kitérőt tárgyunktól messzire vinne, annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy véleményünk szerint a minősítésre tényleg nagy szükség van, s meg kell találnunk a legegyszerűbb és legcélravezetőbb rendszert. Szerintünk a minősítés körüli nehézségek fő oka abban rejlik, hogy ez a problémakör mindig a főnöki minősítés körül forog, pedig jelentős előrehaladást lehetne elérni azzal, ha a főnöki minősítés mellett annak kiegészítéseként a *kartársi minősítés* kollektív formáját is bevezetnék, s a feltett lényeges kérdésekre pontszámmal adott válaszok alapján összesítenék a minősítés eredményeit. A tapasztalat azt mutatja, hogy a munkában összekapcsolt kartársak más szemszögből nézve igen jól tudják értékelni az egyes munkatársakat. A felülről és oldalról való szemlélet igen jól egészíti ki egymást, a kollektív értékelés pedig a lehetőség szerint kiszűri a szubjektív elemeket. A titkosan választott kartársi minősítő bizottságok egyénileg titkosan adott, de összegezésükben nyilvánosságra hozott minősítési eredménye a valóságos értékeket a legjobban közelítené meg. Ma még azonban általánosságban egyedül a főnöki minősítés szokásos. A Library of Congress 1950-ben alkalmazott minősítési rendszerét 1954-ben egyszerűsítették.⁶ Törölték az egyéni feladatok és megfelelő próbák alkalmazását, amely megkívánta, hogy az egyes dolgozókat komplikált szempontok szerint osztályozzák. Ehelyett négy csoportot állítottak fel: „nem felel meg a követelményeknek”, „elfogad-

⁶ 1954. július 26-án kelt 1559. sz. ügyrend.

ható, de fejlődni kell”, „teljesen megfelelő” és „lényegesen meghaladja a követelményeket”. A minősítés három szempont alapján készül : a) a munka mennyisége, b) a munka minősége és c) a munka szempontjából lényeges személyi adottságok.

A minősítés valamilyen formáját előbb-utóbb általánosítani kell. Feltehetően ez idő szerint is sok helyen alkalmazzák, adataink azonban az Egyesült Államok nemzeti könyvtárán kívül csak Ausztriára, Bulgáriára és Japánra vonatkozóan vannak.

A könyvtárak igazgatásával kapcsolatban kell szólnunk a *könyvtári statisztikáról*, amely az igazgatás számára, a könyvtár fejlődésének ellenőrzésére alkalmas mérőszámokat ad, s így a vezetésnek nélkülözhetetlen segédeszköze.

Jóllehet bizonyos statisztikai adatokat minden nemzeti könyvtár feljegyez, a kérdés nincs alaposan kidolgozva, és így a statisztika a nemzetközi összehasonlításra ma még nem alkalmas. Nem lehet azonban sokáig elzárkózni attól, hogy nemzetközi vonatkozásban is rendezzük, hogy pl. mit értünk mű vagy hírlaptári egység alatt.

IV. A nemzeti könyvtárak szervezeti tagozódása. A nemzeti könyvtárak osztályokra való bontása az eredetileg egységes nagy gyűjteményekben az utóbbi két évszázadban indult meg. Először a nyomtatványtár, a kéziratár és egyéb gyűjtemények váltak külön (pl. Bibliothèque Nationale, British Museum). A tagozódás azonban ma már általános jelenség. Ennek az oka kettős : egyrészt az intézmények szükségképpen nagysága, másrészt az állomány, illetőleg funkciók sokrétősége elkerülhetetlenné teszi. Ezek az együthható tényezők odáig vezetnek, hogy a sok osztály szervezett összefogása érdekében egyes helyeken (így pl. Bulgáriában, Lengyelországban és a Román Akadémiai Könyvtárban) már a több, hasonló jellegű osztályt főosztályok útján koordinálják.

Az intézmények nagyságával és a sokféle funkcióval kapcsolatos tervezési, szervezési és személyzetpolitikai feladatok miatt az igazgatási főosztályok vagy önálló igazgatási osztályok felállítását teszik szükségessé. Az igazgatási osztály összefogása alatt egyes technikai jellegű munkarészek is működnek. (Pl. a belga nemzeti könyvtárban, a Library of Congress-ben, a Lenin Könyvtárban, a Román Akadémiai Könyvtárban.) Ma már ezt is általános jelenségnek tekinthetjük, sőt sok helyen (pl. a bolgár, a magyar, a szovjet és a szlovák nemzeti könyvtárban) már a gazdasági osztályok is önállósultak, és nem részei az igazgatási osztálynak.

A szorosabban értelmezett könyvtári osztályok közül tipikusak a következők : szerzeményi, feldolgozó, olvasószolgálati és raktári osztályok ; a funkcionális munkarészek : a kölcsönző és csere-, a tájékoztató bibliográfiai és dokumentációs osztályok ; az üzemi munkát ellátó technikai osztályok és a változatos költséggyűjtemények, amelyekről már beszéltünk. Rendszerint különálló osztályok a hírlaptárak. Több helyen (pl. Library of Congress, osztrák nemzeti könyvtár) a szerzeményezést elsősorban a feldolgozó osztály látja el.

Nem általános jellegű osztályok a szerkesztő és kiadó osztályok. A szocialista típusú országok nemzeti könyvtárai mellett működnek a módszertani osztályok (kabinetek). Egyes országokban a bibliográfiai munka koordinálására és irányítására a nemzeti könyvtárral szoros kapcsolatot fenntartó bibliográfiai intézetet létesítettek (pl. Lengyelországban).

V. A nemzeti könyvtárak üzemi fejlettsége. A *Library Trends*nek a nemzeti könyvtárakról szóló összefoglalója írja : „Újabban nagy érdeklődéssel fordulnak a különféle berendezések felé. Kipróbálnak minden eszközt, amely a technikai eljárások és a könyvtári munka leegyszerűsítésére van szánva. Lehet, hogy közel van a gépesített könyvtárak kora. Egyesek talán úgy gondolják, hogy az emberi közvetítés szükségessége egy napon el fog tűnni, és hogy a könyvtárosokat gondolkodó, irodalmat válogató gépek fogják helyettesíteni. Nem célunk, hogy az általános lelkesedés ellen küzdjünk.

Elkerülhetetlen és gyorsan terjedő törekvésről van szó. A legrosszabb talán, amit erről a lelkesedésről mondhatunk, hogy károsan elfordítja figyelmünket az ennél sürgősebb problémákról.”

Véleményünk szerint a gépesítés nem speciálisan könyvtári s még kevésbé nemzeti könyvtári probléma. Jelentőségét nem szabad sem túl-, sem lebecsülnünk. Kétségtelen, hogy a technikai felszerelés, a gépesítés rohamos fejlődési lehetőségeket mutat fel és rejt még magában. Ez azonban általános tünet, s könyvtári vonatkozásban sem jelent többet, mint hogy a gépekkel elvégezhető és az olyan jellegű munkákat, amelyeket csak a finom mechanikai eszközök tesznek lehetővé, — alkalmaznunk kell. Tekintettel arra, hogy a nemzeti könyvtárak általában nagy és minden esetre egy-egy népet reprezentáló nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező könyvtárak, a gépesítés kérdése fokozottabb probléma, mint a könyvtári „kisüzemek”-ben. Figyelmünket azonban semmi esetre sem vonhatja el a jelentősebb, legkevésbé a sajátos nemzeti könyvtári problémáktól.

A gépi berendezések felhasználásával a nemzeti könyvtárakban egyre általánosabbá válik a liftek, csőposták, egyéb könyvszállító berendezések, fénysugárzó és a klímaszabályozó készülékek, a sokszorosító gépek, sőt már a nyomdák alkalmazása is. Foto- és mikrofilm laboratóriumi szolgálatra úgyszólván már minden nemzeti könyvtár berendezkedik. Ugyancsak házi kezelésben állítanak fel könyvkötészetet, ami a költségmegtakarítás praktikus célzatától függetlenül a speciális kötések szükségessége miatt elkerülhetetlen és könyvtáron kívül álló vállalkozással nem oldható meg. A könyvtáron kívüli kötés ezen felül az állomány épségben tartása és biztonsága miatt sem célravezető. Mindezek fokozottan vonatkoznak a könyvrestaurálásra, amely a kötéstörténetben és művészettörténelemben való műveltséget is megkívánja. A modern nemzeti könyvtár könyvhigiéniai állomást is állít fel, s preventív harcot folytat a könyv ellenségeivel: kártevő rovarokkal és gombákkal.

Az üzemi fejlettségnek egyes nemzeti könyvtárakra kiterjedő vizsgálata nem nyújtana hű tükröt; hiszen a rohamos fejlődés máról-holnapra túlhaladja az adatszolgáltatás alapján kialakult helyzetképet.

VI. A nemzeti könyvtárak működése. I. A feladatok meghatározása és fajaik.
A nemzeti könyvtárak feladatainak meghatározója, hogy működésükre és annak eredményeire kik tartanak és tarthatnak számot.

Négy csoportba sorolhatjuk azokat, akikkel szemben a nemzeti könyvtáraknak kötelezettségeik vannak.

A nemzeti könyvtárral szemben elsősorban saját népe támaszt igényeket a nemzeti kultúra fenntartása és ápolása érdekében. Ezen túlmenően közvetlen vagy közvetett segítséget vár és kell, hogy kapjon a nemzeti könyvtártól annak az országnak egész könyvtári szolgálata. Az országon belüli harmadik igénylő maga az államapparátus, amely egyrészt sok esetben támaszkodik a nemzeti könyvtár állományára, másrészt a könyvtári igazgatás során a jogszabályok szakszerű kezdeményezését várja, s végül át is ad a nemzeti könyvtárnak különböző hivatali, sőt itt-ott már hatósági feladatokat is. Igen örvendetes mindezekon felül az egyetemes emberi kultúra igénye, amely egyre tágabb körben kívánja a könyvtárak nemzetközi érintkezését, s ehhez szükséges szerveknek tekinti a nemzeti könyvtárakat is.

A nemzeti-népi igények tágabb vagy szűkebb körét lényegében az határozza meg, hogy milyen valamely ország könyvtárakkal való ellátottsága, s mennyire fejlettek általában a könyvtári szolgáltatások. Itt bizonyos fordított arányt láthatunk.

A nemzeti könyvtárak legutóbbi jelentései alapján készült összefoglaló fejtegetésben⁷ a következőket olvashatjuk: „Régen a hangsúly a mozdulatlanságon volt: a

⁷ *Current trends in national libraries. Conclusion. Library Trends, 1955. July.*

könyvtár börtön volt és pince. Ma a nemzeti könyvtárak teljesen megnyíltak a külvilág számára, szövetséget kötöttek az időszerűséggel. Ezért most már nem húzódnak vissza a nyilvánosságtól és nem vetik meg a népszerűséget... hanem pozitív módon járulnak hozzá a nemzeti élet fejlődéséhez.”

Ez a megállapítás kétségtelenül igaz, de véleményünk szerint egyoldalú. A nyilvánosság igen helyesen, általános tünet, de mérve, kiterjedési köre nem egyenlő. A nemzeti könyvtárak nem húzódnak vissza oktatási, nevelési és közművelődési feladataik ellátásától abban az esetben, ha állományukban vagy szolgáltatásaikban monopolisztikus helyzetben vannak, nem szabad azonban megfedkezünk arról, hogy éppen a nemzeti könyvtárak elsőrendű kötelessége a pótolhatatlan szellemi kincsek muzeális megőrzése is. Éppen ezért kímélni is kell a nemzeti könyvtárak állományát, s a máshol fellelhető anyag oktatási, közművelődési célokra való felhasználását a lehetőség szerint más könyvtárak útján kell biztosítani.

Egy ország jó könyvtári ellátottsága és szolgáltatásai esetén tehát kisebb körből, elsősorban a tudományos kutatókból kerülnek ki azok a személyek, akik a nemzeti könyvtár használóiként jelentkeznek.

Minél kiterjedtebb azonban egy-egy országon belül a könyvtári hálózat, annál fokozottabbá válik koordinálásuk, módszertani megsegítésük, bizonyos központi szolgáltatások ellátásának igénye.

Az ilyen igények kielégítésének kétféle megoldási formáját láthatjuk: *a)* külön könyvforgalmi és bibliográfiai központok létesítése és *b)* a nemzeti könyvtáraknak ilyen feladatokkal való megbízása. Mindkét szervezési formának vannak előnyei és hátrányai is. Úgy látszik azonban, hogy a nagy gyűjteménnyel járó előnyök következtében inkább a nemzeti könyvtárakra, mint a hivatali jellegű, külön létesített központokra ruházzák az ilyen feladatokat, bár ez azzal a veszéllyel jár, hogy az igazgatási jellegű feladatok egyrészt követelő, másrészt látványosabb természete miatt háttérbe szorulnak a nemzeti könyvtárak sajátos könyvtári, közöttük elsősorban muzeális megőrző tennivalói. Így alakul ki a nemzeti könyvtárak mellett a kötelese példányok gyűjtésével és elosztásával kapcsolatos tevékenység, a könyvtárközi kölcsönzés és csere, a központi címjegyzékek stb. Kétségtelen viszont, hogy a könyvek és periodikák nemzeti bibliográfiája csakis a legteljesebb nemzeti gyűjtemény alapján és a nemzeti könyvtár közbejöttével szerkeszthető.

A nemzeti könyvtárak gyűjteményeinek gazdagsága ezeknek a kulturális intézményeknek olyan súlyt biztosít, amely összefüggésénél fogva a kultúrélet egész területére kihat, s amelyre a jogszabályalkotás, az államigazgatás, sőt még a bíraskodás is támaszkodik. A könyvtári vonatkozású jogszabályok előkészítésében és a javaslatlételben a szakmai szempontokat elsősorban a nemzeti könyvtárak biztosítják. Az államigazgatás hivatali és hatósági, igazgatási feladatokkal is megbízhatja, mint pl. a kötelese példány-igények elbírálásával, a könyvforgalommal, külföldre történő kivitel engedélyezésével stb. kapcsolatban. A bíraskodásnak az írásbeli dokumentumok rendelkezésre bocsátásával éppen úgy segítséget nyújtanak, mint a könyvek értékelésével. Nem véletlen, hogy az Egyesült Államok Könyvtáros Egyesülete az országos könyvtári szolgálat gócpontjának fontos feladataként jelöli meg az állam szolgálatát.⁸

Az elsorolt funkciók szükségképpen a nemzeti könyvtárakat teszik a legalkalmasabbakká arra, hogy a könyvtáraknak az egyetemes emberi kultúra fejlesztése érdekében folytatott tevékenysége körében országaik könyvtárainak képviselői és központjai legyenek. Ezt a feladatot elsősorban mint a külföldi csere és könyvtárközi kölcsönzés központjai látják el.

⁸ *The book of the States.* 1956—57.

2. *A nemzeti könyvtárak belső tevékenysége.* A nemzeti könyvtárak működését vizsgálva, ha röviden is, de szólnunk kell a könyvtári belső munkáról és a könyvtárak kifelé irányuló tevékenységéről (ezen belül az egyes speciális funkciókról).

Előljáróban le kell szögeznünk, hogy a nemzeti könyvtárak nyilvános és elsősorban tudományos nagykönyvtárak, s mint ilyenek lényegében a szerzeményezéstől a raktározásig elvégzik mindazokat a tennivalókat, amelyek a nyilvános tudományos könyvtárakra várnak. Ennek részletezése nem lehet feledatunk, hiszen célul a nemzeti könyvtárak működésének vizsgálatát tűztük magunk elé. Ezért a könyvtári belső munkát is a nemzeti könyvtárak különleges helyzete szempontjából figyeljük, s ezúttal is inkább a megkülönböztető jegyekkel, mint általában a könyvtári munkával foglalkozunk.

Az állománygyarapítás módjai közül speciálisnak és a nemzeti könyvtárak szempontjából a legjelentősebbnek kell tekintenünk a kötelespéldányok útján történő szerzeményezést. A kötelespéldányokban elsősorban a nemzeti könyvtárak részesülnek, ma már csaknem általánosan és jogszabályok előírása következtében, de a könyveknek 1—1 példányban az állami könyvtárba való beszolgáltatása több államban már a rendelkezések kiadása előtt kialakult, szokás alapján is.

A *kötelespéldányszolgáltatás* jogi szabályozása is nagy múltra tekinthet vissza. Az első ismert jogszabályi rendezés Európában Svédországban, 1661-ben történt meg. A British Museum 1702-től részeseül kötelespéldányban. Spanyolországban 1715-től, Csehországban 1782-től, Magyarországon 1802-től (törvény szerint 1848-tól), az Egyesült Államokban 1865-től, Japánban 1875-től jogszabályok alapján történik a kötelespéldányszolgáltatás. Franciaországban és Belgiumban már a XVI. században kiadott uralkodói rendelkezésekre vezetik vissza a kötelespéldányok beszolgáltatását és gyűjtését.

A történelmi nyomokon túl, korunkban világszerte jogszabályokkal írják elő a kötelespéldányszolgáltatást, s nem is azokról a nemzeti könyvtárakról kell beszélnünk, ahol ilyen előírás van, hanem azokról az egészen kivételes jelenségekről, ahol nincs. Ilyenre csak két példát tudunk felhozni: Hollandiában nincs kötelespéldány, amit azzal indokol a Koninklijke Bibliotheek jelentése, hogy a kötelespéldány „magával hozná” „a pelyva betakarítását” is. Ez annál inkább egyedülálló jelenség, mert a másik példánk (a firenzei nemzeti könyvtár) nem elvi jellegű. Olaszországban ugyanis a római nemzeti könyvtár részeseül kötelespéldányban, s így ebben az esetben inkább azt láthatjuk, hogy a történelmi hagyományok elnevezésbeli tiszteletbentartása mellett a fejlődés tendenciája mégis csak az, hogy egy államon belül egy nemzeti könyvtár legyen. Egyébként régi és fiatal államok egyaránt előírják a nemzeti könyvtárak részére való kötelespéldányszolgáltatást.

Némelyik nemzeti könyvtár csak egy-egy kötelespéldányban részesül, mint pl. a dán, a norvég, az olasz, a spanyol és a svéd nemzeti könyvtár, a nemzeti könyvtárak többsége azonban a muzeális megőrzés érdekében több példányt gyűjt; sőt egyes államokban a többes példány beszolgáltatása a csere segítségére is szolgál, mint pl. Japánban, Magyarországon és New York államban.

Változatos kép tárul elénk, ha azt vizsgáljuk, hogy ki köteles a beszolgáltatásra. A nyomdák, a kiadók, illetőleg sok esetben a szerzők vagy ezek együttesen vannak erre kötelezve. Minden nemzeti könyvtár közös panasza viszont az ellenőrzés nehézsége. Ez mindenesetre kevesebb nehézséget jelent a szocialista típusú államokban, mivel egyrészt a nyomdák és kiadók államosítása következtében lukratív szempontok nem akadályozzák a beszolgáltatást, másrészt pedig könnyebbé válik a nyomdák és kiadók ellenőrzése.

Ugyancsak változatos a helyzet atekintetben is, hogy csak könyvből vagy minden sajtó- és sokszorosított termékből kell-e beszolgáltatni a kötelespéldányokat. Bár a nemzeti könyvtárakat kétségtelenül nagy mértékben terheli az ilyen tömeges gyarapodás gyűjtése, raktározása és feldolgozása; a fejlődés tendenciája mégis a műfaj szerinti teljes

gyűjtés. Ezt látjuk a Lenin Könyvtárban éppen úgy, mint Dániában, Norvégiában, Svédországban vagy Magyarországon. A fejlődés során egyre általánosabb lesz még a hanglemezek, filmek stb. kötelező beszolgáltatása is, ami kétségtelenül igen nagy személyzeti és raktár-problémák elé állítja majd a nemzeti könyvtárakat.

A nemzeti könyvtárak *feldolgozó munkája* a legszorosabban értelmezett belső tevékenység, olyan, amely magát a könyvtárat érinti, még pedig lényegében minden könyvtárat egyformán. Ilyen vonatkozásban nem jelentkeznek a nemzetközi hatások sem, s így nincs, ami a nemzeti könyvtárakat országukon belül speciális, nemzetközi viszonylatban pedig valamely egységes eljárásra készítse. Jól tükrözi ezt a helyzetet az 1907. évi olasz törvény, a *Codice delle Biblioteche Italiane*. Ez a könyvtári törvény igen részletesen beszél a könyvtári belső munkáról, de érthetően nem tesz különbséget etekintetben a nemzeti könyvtárak és az egyéb tudományos könyvtárak között. A belső szabályzat (II. cím) a könyvtári dokumentumok lebélyegzésétől kezdve, a származás módját, a naplózást, a katalogizálást, a raktári jelzetek megadását, a külön katalógusokkal kapcsolatos előírásokat, a nyilvántartások fajtáit, az állományból való kiiktatást, az állományrevízió módját, a raktári rend fenntartásának szabályait stb. igen részletesen írja elő.

A nemzeti könyvtárak, mint általában minden nagyobb könyvtár, legalább két *katalógust* vezetnek (betűrendes és tárgyi katalógust), ezen kívül a különgyűjtemények speciális katalógusai is rendelkezésre állnak. Elsősorban a szocialista típusú könyvtárakban külön olvasói, ajánló katalógusokat találunk. A *címleírás* rendszerint szabványosított előírások szerint történik (a szocialista államokban éppen úgy, mint pl. Dániában, Japánban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Spanyolországban vagy Svédországban).

Az *olvasószolgálat* ellátásában már bizonyos mértékig érvényesül a nemzeti könyvtárak különleges helyzete. Korunkban a nemzeti könyvtárak kiléptek ugyan addigi zárkózottságukból, de a nagyértékű és sokszor pótolhatatlan állomány fokozott védelme érdekében s különös tekintettel a muzeális megőrzés feladataira, ezek a könyvtárak ma is bőven élnek a használat korlátozásának lehetőségeivel.

Ugyanakkor, amikor a nemzeti könyvtárak állományának használata általában ingyenes, különböző személyi *korlátozásokkal* találkozunk.

Az elsősorban tudományos nemzeti könyvtárak általában megszabják az életkor alsó határát. Ez pl. az olasz és svéd nemzeti könyvtárakban a 18., a British Museumban a 21. életévében van meghatározva. Ténylegesen kormeghatározást is jelentenek azok a szabályok, amelyek egyébként célmeghatározásban szabnak határt és kimondják, hogy a tudományos kutatókat bizonyos kutatási feladatok ellátása esetén, ezenkívül legfeljebb az egyetemi és főiskolai hallgatókat lehet csak kiszolgálni. Ilyen rendelkezéseket láthatunk pl. a Bibliothèque Nationale-ban, a British Museumban, Finnországban, Japánban, Lengyelországban, a Library of Congress-ben, a római Nemzeti Könyvtárban, a Román Akadémia Könyvtárában vagy Svédországban.

A kutatók megválogatásában egyes nemzeti könyvtárak (pl. a British Museum, a Svéd Királyi Könyvtár) még a személyi ajánlást vagy jótállást is előírják.

A személyi korlátozásokon túl az anyagot illetően is vannak korlátozások. Nem adhatók ki egyrészt a kizárólag szórakoztató jellegű könyvek és folyóiratok, az illusztrált folyóiratok, napilapok és az erotikák, másrészt a ritka és nagyértékű dokumentumok és unikumok általában különleges védelemben részesülnek, és használatuk fokozottan korlátozott.

A zárkózottságból való kilépés és *pozitív segítségnyújtás* a nemzeti könyvtárak területén inkább abban nyilvánul meg, hogy a válogatott kutatók körét tájékoztatással, bibliográfiák összeállításával, más könyvtáraktól kölcsönzött könyvek rendelkezésre bocsátásával segítik. Ezt biztosítják a könyvtári jogszabályok a Lenin Könyvtárban

éppen úgy, mint Svédországban vagy Bulgáriában. A legtöbb nemzeti könyvtárban külön kutatószobák állnak az olvasók rendelkezésére.

Érdekesen alakult a nemzeti könyvtárakban a *kölcsönzés* kérdése. A fentiekben elfoglalt az az álláspontunk, hogy a nemzeti könyvtárak akkor lépnek ki fokozottabb mértékben zárkózottságukból, ha a könyvtári szolgálat egyébként még nem eléggé fejlett, s ha egyéb könyvtári feladatok ellátása is a munkakörükbe tartozik, — ezen a területen jól mérhető le. Azok a nemzeti könyvtárak, amelyek a muzeális megőrzést tűzték ki céljukul, és amelyeknek székhelyén jól működő más könyvtárak vannak, általában csak a helyben olvasást teszik lehetővé, ún. praesens könyvtárak. Ilyenek pl. a Bibliothèque Nationale, a British Museum, a Lenin Könyvtár, a magyar, a skót és spanyol nemzeti könyvtárak. Ahol egyes nagy tudományos könyvtárak a fejlődés során kapták meg a nemzeti könyvtári feladatokat, de egyébként valamely tudományos intézmény mellett működnek, a kölcsönzéstől nem tudnak elzárkózni, mint pl. a prágai, a strassburgi egyetemi könyvtárak. Egyébként a kölcsönző nemzeti könyvtárak is erős korlátozásokkal élnek a kölcsönző személy, a használat és az anyag természete szerint, mint pl. a finn, a norvég és a római nemzeti könyvtárak, a Román Akadémiai Könyvtár és a svéd nemzeti könyvtár. Ugyanakkor a muzeális gyűjtésre elsősorban hivatott British Museum mellett kialakult angol nemzeti könyvtár: a National Central Library önálló szervezete és gyűjteménye folytán kölcsönözhet. Végül ebből a szempontból még egy nemzeti könyvtári kategóriát képezhetünk, amely közművelődési feladatai következtében szükségképpen kölcsönöz. Ilyenek is előfordulnak a kínai nemzeti könyvtártól kezdve a Biblioteca Nacional Salvadorig.

Nem speciálisan nemzeti könyvtári feladat, de vezető szerepénél és muzeális tevékenységénél fogva ott a legfejlettebb az *állománymegőrzéssel* kapcsolatos prevenció és helyreállítás. A könyvkötészeteken kívül a nemzeti könyvtárakban sok helyen restauráló műhelyek és könyvegészszésgügyi állomások állnak rendelkezésre.

Az említett s az egyes nemzeti könyvtárak üzemi fejlettségének megfelelő állományvédelmen kívül a nemzeti könyvtárak fokozottan élnek mindazokkal a lehetőségekkel, amelyek a könyvtári dokumentumok konzerválását biztosítják. A szigorú raktárbalépési tilalomtól kezdve a portalanítás, fertőtlenítés, a nagyértékű állomány használatát korlátozó rendelkezéseken túl a polgári és büntetőbírói jogsegélyt is igénybeveszik, s az állományt rongáló kutatókkal szemben kizárási rendszabályokat alkalmaznak.

3. *A nemzeti könyvtárak kijelölő irányuló tevékenysége.* A nemzeti könyvtárak funkciói között egyre nagyobb mértékben és mélységben jelentkezik az olyan fajta tevékenység, amely általában a könyvtárak irányítása, munkájuk összehangolása vagy a tudományok fejlesztése érdekében történik, továbbá amely egyes hivatali jellegű könyvtári igazgatási feladatok ellátásából áll.

A nemzeti könyvtárak könyvtári vezetőszeréből következik, hogy hatósugaruk az egyes országok többi könyvtárának munkájára, annak irányítására és összehangolására is kiterjed.

A nemzeti könyvtárak közvetlen *bibliográfiai tevékenységén* túlmenően különösen a tervezettség alapján álló államokban igyekeznek összehangolni a bibliográfiai munkát és elkerülni az átfedéseket. A bibliográfiai terveket egyes államokban a nemzeti könyvtárak bírálják el, mint pl. Szlovákiában vagy az ajánló bibliográfiákat Magyarországon. A könyvtárak és más tudományos intézetek számára a nemzeti könyvtárak bibliográfiai szolgálat formájában nyújtanak segítséget (így pl. a Lenin Könyvtár). A Román Akadémiai Könyvtár a román bibliográfiákról kritikai összefoglalásokat ad. Sok nemzeti könyvtár (így pl. a New Zealand-i és a prágai) maga a bibliográfiai központ.

A nemzeti könyvtári irányítás leghatékonyabb formája a *módszertani segítségnyújtás*, amit elsősorban a szocialista államokban a nemzeti könyvtárak külön osztályaik (kabinet) útján látnak el.

Irányító jellegű az a tevékenység is, amelyet a nemzeti könyvtárak a *könyvtárosok továbbképzésével* kapcsolatban fejtenek ki. A könyvtári szolgálatban ugyanis részben a megfelelő előképzettség pótlása miatt elengedhetetlen az egyetemi vagy főiskolai szakmaiképzettség mellett is a könyvtárosi hivatáshoz kívánt speciális könyvtári ismeretek elsajátítása.

A könyvtártudományban, a bibliográfiai ismeretekben, a könyvtárban és a könyvtörténetben való elmélyülés lehetőségét biztosítják a nemzeti könyvtárak szervezése és vezetése alatt álló tanfolyamok pl. a Bibliothèque Nationale-ban, Bulgáriában, Ausztriában, Dél-Afrikában, a Lenin Könyvtárban, a lengyel és a magyar nemzeti könyvtárakban, a Német Demokratikus Köztársaságban, New Zealandban, Izraelben, Japánban, Peruban, a Román Akadémiai Könyvtárban és Salvadorban. A szükséges ismeretek megszerzését biztosítja a nemzeti könyvtárban eltöltött gyakorlat is pl. Ausztriában, Bulgáriában, Peruban, Spanyolországban, Svájcban és a Szovjetunióban.

A magasfokú, tudományos könyvtárosképzés céljára a nemzeti könyvtárak mellett *aspirantúrákat* szerveztek a Szovjetunióban és Bulgáriában.

A kifejezetten irányító tevékenység mellett a nemzeti könyvtárak a könyvtárakat összefogó, az általános könyvtári szolgálatot segítő és támogató *központi feladatokat* is ellátnak.

Igen széles azoknak a szolgáltatásoknak a skálája, amelyekkel a nemzeti könyvtárak országaik többi könyvtárát segítik. Így pl. központilag látják el katalóguscédulákkal a többi könyvtárakat Ausztria, Izrael, Norvégia és Spanyolország nemzeti könyvtárai és a Library of Congress is. A Román Akadémiai Könyvtár ajánló katalógusokat és a gyűjteményes művek tartalmára vonatkozó analitikus bibliográfiákat készít. A National Central Library nyilvánartartja és elosztja az angol könyvtárak könyv- és folyóiratfelelteit. A török nemzeti könyvtár a török könyvtárak külföldi szerzeményeiről ad tájékoztatást. A Helsinki Egyetemi Könyvtár bibliográfiai és könyvbeszerzési kérdések tekintetében nemzeti felvilágosító központ.

A hivatalos *kiadványcsere* nemzetközi egyezményen alapszik, s az egyezményben résztvevő államok kötelezték magukat, hogy megfelelő jogszabályokat alkotnak.

1886-ban az Amerikai Egyesült Államok, Belgium, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország és az akkori Szerbia a hivatalos kiadványok, valamint a hivatalos lapok és a parlamenti nyomtatványok közvetlen kicserélése céljából Brüsszelben nemzetközi egyezményt kötöttek. Az egyezmény fenntartotta bármely állam számára a csatlakozás lehetőségét, s ennek alapján 1889-ben Argentína, Chile, Paraguay, Peru és Uruguay, 1890-ben Új Dél-Wales, 1921-ben Csehszlovákia és Lengyelország, 1922-ben Albánia, Lettország és San Domingo, 1924-ben pedig Magyarország is csatlakozott. Egyezmény és jogszabály nélkül is kialakul azonban a könyvcsere, ha nem is olyan szervezett formában, hanem a szokás alapján, s a közvetlen és szívélyes kapcsolatoknak megfelelően. Ennek keretében a nemzeti könyvtárak csereközpontként működnek. Főfeladatuk a más könyvtárak által nem végzett csere lebonyolítása, továbbá az információs és továbbítási szolgálat.

Szélesedik a külföldi *könyvtárközi kölcsönzés* is, amelyet többnyire a nemzeti könyvtárak vállalnak magukra, mint pl. a Bibliothèque Nationale, a belga, a bolgár, a dél-amerikai, a finn, a firenzei, a holland, az izraeli, a japán, a kínai, a lengyel nemzeti könyvtárak, a Lenin Könyvtár, a magyar nemzeti könyvtár, a National Central Library, a New Zealand-i, a nyugatnémet, a svéd, a török és a tuniszi nemzeti könyvtárak.

A tervszerű, céltudatos és ésszerű könyvtárpolitika, valamint a bel- és külföldi könyvtárközi kölcsönzés nélkülözhetetlenné teszi a *központi katalógusokat*. A racionális

beszerzési politika megkívánja, hogy minden ország tisztában legyen külföldi állományával, s ezáltal lehetővé tegye a feleslegesen párhuzamos külföldi könyv- és folyóiratrendelések kiküszöbölését. Emellett biztos támasz a központi címjegyzék a könyvtárközi kölcsönzésben, s nem kell találgatás alapján felesleges megkereséseket küldözgetni. Központi katalógusokat találunk pl. a Bibliothèque Nationale-ban, a bolgár, a holland, az ir és a japán nemzeti könyvtárakban, a Library of Congress-ben, a National Central Library-ben, a magyar, az osztrák, a perui és a római nemzeti könyvtárakban, a Román Akadémiai Könyvtárban, valamint a svájci, a török és a walesi nemzeti könyvtárakban.

Találunk végül olyan nemzeti könyvtárat is, amelynek feladata a *sajtótermelés hivatalos nyilvántartása* (pl. Lengyelországban).

A nemzeti könyvtárak világszerte és általánosságban központjai a könyvtárakhoz kapcsolt tudományos munkának, a bibliográfiai segítségnyújtásnak és a különféle bibliográfiák szerkesztésének.

A bibliográfiai jegyzékek összeállításával, a legkiterjedtebb *bibliográfiai szolgáltatások* nyújtásával tudományos (szak-) és ajánló bibliográfiákkal, a bibliográfiák kritikai elemzésével, tájékoztatások adásával, bel- és külföldi viszonylatban egyaránt a hivatalos szervek, tudományos intézmények és magánszemélyek rendelkezésére állnak, s ezáltal saját ilyenirányú tudományos munkájukon felül aktív részeseivé válnak valamennyi tudományág fejlesztésének.

A bibliográfiai tájékoztatás, sőt még a bibliográfiák szerkesztése és kiadása sem sajátosan nemzeti könyvtári tevékenység, hiszen ezzel minden tudományos könyvtárban találkozhatunk. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a nemzeti könyvtárak saját népeik szellemi javainak legteljesebb letéteményesei, s ez szükségképpen vezető szerep ellátására teszi hivatottá őket a bibliográfiai munkában is. Éppen anyaguk lehető teljessége miatt mellőzhetetlenek a *nemzeti bibliográfiák* összeállításában, s ez a legtöbb esetben odáig vezet, hogy maguk válnak a nemzeti bibliográfia szerkesztőivé, sőt sok esetben kiadóivá is.

A nemzeti könyvtárak a nemzeti bibliográfia szerkesztői pl. Ausztriában, Csehszlovákiában, Dél-Afrikában, Hollandiában, Írországbán, Izraelben, Japánban, Luxemburgban, Magyarországon, mindkét Németországban, Salvadorban és Törökországban.

A Bibliothèque Nationale és a British Museum (a National Central Library-vel együtt) a nemzeti bibliográfia szerkesztésében kereskedelmi vállalatokkal kooperál.

A bibliográfiai szerkesztésén kívül, de a bibliográfiai munkával kapcsolatban tudományos munkát végeznek a nemzeti könyvtárak akkor is, amikor a bibliográfiai szerkesztésének elvi és gyakorlati problémáival foglalkoznak. A nemzeti könyvtárak általában a *könyvtártudomány kutatóintézetei*, és sok esetben jogszabály biztosítja számukra a tudományos kutatóintézetek jogállását. Ugyancsak gyakran jogszabály utalja feladatkörükbe a tudományos kutató és tudományos módszertani munkát a bibliográfia és könyvtártudomány területén kívül a könyvtörténet vonatkozásában is (pl. a Lenin Könyvtár és a Vaszil Kolarov Könyvtár szervezeti szabályzatai). A lengyel nemzeti könyvtár statútuma előírja a *tudományos kutatómunkák* kezdeményezését, ellátását és az eredmények közreadását. A Bibliothèque Nationale jelentése joggal állapítja meg, hogy „a könyvtár szívében kutatási központot építettek ki, amely országos szerepet játszik, sőt tevékenysége sokszor nemzetközi méreteket ölt . . . A könyvtár minden részlegében a speciális kutatás központjai, műhelyei kezdenek kifejlődni, ahol a szakozás, katalogizálás stb. szokásos műveletei mellett különféle tudományos munkákat végeznek.” A Slovenská Maticára vonatkozó jogszabály kimondja, hogy az nemzeti könyvtárrá és könyvtártudományi intézetté alakul, s hogy „könyvtártudományi és könyvtörténeti kiadványokat terjeszt”.

Nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy a nemzeti könyvtárak munkatársai között sok kitűnő tudós, sok specialista is van, akik saját tudományáguk területén is tudományos működést fejtenek ki. Általánosságban jellemző, hogy a nemzeti könyvtárak dolgozói mind a könyvtártudománynak, mind saját tudományáguknak aktív művelői.

Egyre általánosabbá válik az is, hogy a *dokumentációs tevékenység* a könyvtárakhoz kapcsolódik, központi funkciói pedig a nemzeti könyvtárak mellett jelentkeznek.

A nemzeti könyvtárakban folyó tudományos munkára jellemzők *kiadványaik*, amelyek a bibliográfiákon (nemzeti bibliográfiák, folyóiratrepertóriumok, retrospektív, ajánló és szakbibliográfiák) kívül is igen széles területet ölelnek fel.

Szokásosak a nyomtatott jegyzékek, főként a könyvtárak új, külföldi beszerzéseiről. Ilyen jegyzékeket ad ki pl. a British Museum, a dán, a finn, a japán, a norvég, az osztrák, a perui, a római olasz, a román, a svéd és a török nemzeti könyvtár; a tudományos könyvtárak számára kézikönyvet adott ki pl. a csehszlovák nemzeti könyvtár; könyvtörténeti tanulmányokat közöl a Bibliothèque Nationale és a British Museum; rendszeres évi jelentéseket, illetőleg évkönyveket ad ki pl. a brazil, a japán, a finn, a norvég és a walesi nemzeti könyvtár. Értékes kéziratanyagát facsimilében mutatja be a British Museum és az osztrák nemzeti könyvtár; tudományos dolgozatokat tesz közzé a Lenin Könyvtár, valamint a bolgár és magyar nemzeti könyvtár. Folyóiratokat ad ki: a Lenin Könyvtár, valamint a dél-afrikai, a japán és a salvadori nemzeti könyvtár.

A nemzeti könyvtárak tudományos munkásságának gyümölcsei a kisebb-nagyobb állandó és alkalmi — sokszor nemzeti jelentőségű — reprezentatív *kiállítások*. Kiállítási tárgyak elsősorban a könyvtári dokumentumok: kéziratok, kötések, illusztrált könyvek, tipográfiai kincsek, híres könyvek stb., de sokszor élénkítik a kiállítás anyagát egyéb korabeli tárgyi emlékekkel. A kiállítás anyaga különösen a más intézményekkel való közös rendezés esetén vegyes.

A nemzeti könyvtárak kiállításai állandóak vagy alkalmiak. A nemzeti könyvtárak kiváló értékeiket az érdeklődőknek állandó kiállításokon mutatják be. Nagy, állandó kiállítások vannak pl. a Bibliothèque Nationale-ban, a British Museumban, a Lenin Könyvtárban, de az állandó kiállítás szinte minden nemzeti könyvtárra jellemző.

Az alkalmi kiállítások is igen különböző méretűek. Egy-egy nagy irodalmi, történeti, zenei esemény, a népek és a világ nagy embereinek születési és halálzási évfordulói stb. arra készítetik a nemzeti könyvtárakat, hogy méltó reprezentatív kiállításban emlékezzenek meg azokról. Az ilyen kiállítások azután hosszabb ideig tartanak. Természetesen ennél sokszorta több a kisebb méretű alkalmi kiállítások száma. Nemcsak a Bibliothèque Nationale, a British Museum vagy a Lenin Könyvtár, hanem az albán, a cubai, a délafrikai, a holland, az ir, a lengyel, a magyar, az osztrák, a svájci és a tuniszi nemzeti könyvtárak jelentései is beszámolnak kiállításaiuk sikeréről.

Általánosnak tekinthetjük a nemzeti könyvtárakban is az új szerzemények kiállítását Bulgáriától — Tuniszig. Viszont szórványosan fordul még csak elő, hogy a nemzeti könyvtárakban rendezett kiállításból vándorkiállításokat szerveznek, s azokat az ország különböző részeiben bemutatják. Ennek az egyébként igen rokonszenves gondolatnak kivitele elé különösen két oldalról tornyosulnak az akadályok. A kiállításra érdemes dokumentumok nagy értéke különleges állományi és biztonsági védelmet igényel, amely a szállítások során nem biztosítható eléggé. Másrészt az érdemes kiállítások technikai berendezése — rendszerint — a kiállítási teremhez méretezett, s csak nagy költséggel, sokszor a kiállítás szépségének rovására alkalmazható más helyiségekhez.

A tudományos munka eredményeinek megjelenési formái a nemzeti könyvtárakban rendezett *előadások* is, amelyek a könyvismertetésektől kezdve az anyag feltárásnak ízelítői, a tudományos kutatás inspirálói s magas fokon az irodalom-, történelem-,

zenetudomány stb. alkotó és fejlesztő megnyilatkozásai lehetnek. Így jutnak el a nemzet könyvtárak pozitív tevékenységükben a tudomány és a művészetek magasszintű műveléséig, a nemzeti és egyetemes emberi kultúra aktív fejlesztéséig. Ilyenek pl. az osztrák nemzeti könyvtárnak a Nemzeti Könyvtár Barátainak Társaságával karöltve rendezett koncertjei, valamint a török nemzeti könyvtár hangversenyei.

A nemzeti könyvtárak nagyarányú fejlődése szükségképpen a kulturális igazgatás szerveivé teszi azokat. Beszéltünk már arról, hogy az egyes államok kormányzatai valószínűleg elvárják a nemzeti könyvtáraktól a könyvtári vonatkozású *jogszabályok kezdeményezését* és az azok előkészítésében való részvételt. Ugyancsak említettük már, hogy a hivatalos állami szervek és a különböző tudományos intézetek a könyvtári szolgáltatások tekintetében elsősorban a nemzeti könyvtárakra támaszkodnak (pl. a Lenin Könyvtár alapszabályzata egyenesen a könyvtár kötelességévé teszi a kormányzati szervek, a tudományos intézetek számára szükséges bibliográfiai szolgálatot). Sok helyen (pl. Magyarországon és Olaszországban) a nemzeti könyvtáraknak hitelesítési joguk van. A könyvtári dokumentumokban képviselt szellemi javak állami érdekvédelme, kölföldre való kivitelük engedélyezése pl. Magyarországon a nemzeti könyvtár hatáskörébe tartozik. A sajtótermelés nyilvántartása pl. Lengyelországban a nemzeti könyvtár feladata. Elbíráló, tehát hatósági jellegű a duplumanyag feletti rendelkezési jog pl. a National Central Libraryban, vagy az állami tulajdonba került könyvanyag és a kötelempéldány iránti igények tekintetében a magyar nemzeti könyvtárban.

Mint speciális hivatali jellegű kötelezettséget említjük meg, hogy a brazil nemzeti könyvtár a szerzői jogok nyilvántartásával is foglalkozik.

Véleményünk szerint a hivatali természetű tevékenység csak kénytelen-kelletlen hárul a nemzeti könyvtárakra, s annak kiterjesztése nem örvendetes jelenség. Az igazgatási jellegű feladatok ugyanis azt a veszélyt jelentik, hogy rendszerint sürgős, követező természetűek miatt csak a sajátos könyvtári munka rovására lehet elvégezni azokat. És vajon melyik nemzeti könyvtár nem panaszkodik és nem panaszkodhat joggal amúgyis személyzeti hiányra? Óvatosan kell tehát bánnunk az újabb s különösen a nem sajátos könyvtári munkát, hanem inkább adminisztrációt jelentő feladatok elvállalásával.

*

A nemzeti könyvtárak működésének megismerése, kapcsolataik megteremtése a kultúra nemzetközi fejlesztésének egyik előfeltétele. Be kell azonban vallanunk, hogy nem könnyű összeszedni azokat a szabályzatokat és jelentéseket, amelyekből részletes képet kaphatnánk a nemzeti könyvtárak szervezetéről és működéséről. Ezért nem tarthatnak számot teljességre felsorolásaink, s mind a szervezeti tagolásban, mind az egyes funkciók ismertetésében csak példaszerűek lehetnek hivatkozásaink.

Kétségtelen, hogy a fejlődés egyrészt a nemzeti könyvtárak alapszabályzatainak kidolgozásához, másrészt a nemzetközi kapcsolatok, az adatszolgáltatás további elmélyüléséhez vezet. Mindkét körülmény fokozott lehetőséget nyújt majd arra, hogy összefoglalóbb és alaposabb tanulmányok útján ismertessük meg a „könyvtárak könyvtárait”.

TAKÁCS JÓZSEF

A könyvtárosok felsőfokú oktatásának első nemzetközi konferenciája Prágában ez év márc. 25–27-én zajlott le az Unesco és hat szocialista ország képviselőinek részvételével. A tárgyaláson részt vettek: Frederico FINO, az Unesco könyvtári osztályának helyettes vezetője, a Buenos Aires-i könyvtárosképző főiskola professzora, az argentin Unión Industrial könyvtárosa, Glafira Jemeljanova VITČESKAJA, a szovjet művelődési minisztérium könyvtárosoktatási főosztályának vezetője, dr. Alexander BIRKENMAJER

professzor, a varsói egyetem könyvtárosképző tanszékének vezetője, dr. Horst KUNZE professzor, a Humboldt Egyetem könyvtártudományi intézetének vezetője, a Deutsche Staatsbibliothek főigazgatója, Weber DUBE, a berlini könyvtártudományi intézet adjunktusa, Elfriede KOCH, a Német Demokratikus Köztársaság fő- és szakiskolaügyi államtitkárságának főelőadója, dr. Kovács Máté professzor, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem könyvtártudományi tanszékének vezetője, KÓHALMI Béla egyetemi tanár, dr. Jaroslav DRINA, a prágai egyetem könyvtárosképző tanszékének vezetője, dr. František HORÁK és dr. M. L. ČERNÁ, a prágai könyvtáros tanszék előadói, dr. M. ŠTEFANIČOVÁ, a pozsonyi könyvtáros tanszék vezetője, és Jugoszlávia képviselői: Matko ROJNIĆ, a zágrábi Tudományos Könyvtár igazgatója és Milica PRODANOVIĆ, a belgrádi egyetemi könyvtár könyvtárosa. A Bolgár és a Román Népköztársaság képviselői bejelentették részvételüket, de technikai okokból nem jelenhettek meg.

A konferencia résztvevői már elutazásuk előtt megkapták az egyes tanszékek alapos beszámolóit a könyvtárosoktatás helyzetéről és problémáiról, így a Szovjetunió képviselőjének részletes és a szlovák tanszék rövid beszámolója után (ezek ugyanis technikai okokból már nem voltak szétküldhetők) már az első tárgyalási napon ráterhettünk az általános vita néhány fő témájára. A fő témák elseje volt: szükséges-e felsőfokú képzés minden könyvtártípus részére? Az a felfogás alakult ki, hogy a szocialista országokban a megnövekedett feladatok, a társadalom átrétegződése, új értelmiségi réteg kialakulása ezt kívánatosá teszi. Elismerte a konferencia, hogy vannak könyvtári munkafolyamatok, amelyek elvégzéséhez a középfokú képzés is elégséges. — A második téma az egyszakosság vagy kétszakosság kérdése volt. A konferencia helyeselte azt az álláspontot, hogy kívánatos, ha a könyvtáros egy általa szabadon választott másik szakterületen is alapos képzést kap; helyeselte azt a megoldást is, hogy a könyvtári munkába más, nem könyvtári diplomával rendelkező szakembereket vonjunk be, és ezek számára is biztosítjuk a rövidített könyvtárosi szakképzést. Szóba került a könyvtártudományi terminológiával kapcsolatban a könyvtártudomány tágabb és szűkebb értelmezésének, a történeti jellegű és a könyvtári gyakorlati tárgyak arányának kérdése a könyvtártudomány oktatásán belül. A konferencia megállapodott abban, hogy a könyvtártudományi terminológia kérdését még alaposabban meg kell vizsgálni.

A második tárgyalási nap anyaga az egyes tárgyak oktatásának tartalma és módszertana volt. A bibliográfia oktatásával kapcsolatosan felmerült a tudományismeret és tudománytörténet oktatásának kérdése. Minthogy az általános tudománytörténet oktatása szétfeszítené a tantervi kereteket, a konferencián az a nézet alakult ki, hogy a merőben a címanyagot átadó tanítás hibáit elkerülendő, a bibliográfiai oktatás történelmi alapra helyezendő, hogy a bibliográfia anyaga a társadalmi és szellemi környezetbe helyezve gazdag tudománytörténeti ismeret átadását tegye lehetővé. Elvi megállapodással zárult a katalógizálás oktatásának vitája. A katalógus — szólt a megállapodás — a könyvtár legfontosabb műszere, és kívánatos a Kelet-Nyugat kölcsönös megismerése szempontjából is a különböző katalógusrendszerek összehasonlító megismertetése.

A harmadik tárgyalási napon sok gyakorlati jellegű indítványt fogadott el a konferencia a tanszékek nemzetközi kapcsolatai kérdésében (a más országokat is érdeklő disszertációk témáinak jegyzék alakjában történő kölcsönös cseréje, tanszéki tapasztalatok cseréje, vendégelőadások szervezése, félévenként megjelenő Bulletin kiadása a könyvtáros tanszékek ügyeiről).

Megállapodott a konferencia abban is, hogy kétévenként más-más országban megtartva rendszeresíti a tanszékek konferenciáját.

KÓHALMI BÉLA

Az UNESCO alaptervezete a keleti és nyugati kulturális értékek kölcsönös megbecsüléséről és a könyvtárak ezzel kapcsolatos feladatai. A népek és nemzetek között kiépített kulturális, nevelésügyi és tudományos kapcsolatok elvileg mindenkor azért létesültek, hogy a különféle népek egymás kulturáját és értékeit megismerjék és tanulmányozzák, s így a kölcsönös megbecsülésben közelebb kerüljenek egymáshoz. Az UNESCO alapítása óta e cél érdekében dolgozik,¹ és arra törekszik, hogy az emberiség békéjének és jólétének érdekében összefogja és szervezze azokat az erőket, amelyek a kultúra és haladás érdekében tevékenykednek.

Mivel e kölcsönös kulturális megismerés eredményei mégsem mutatkoztak minden tekintetben kielégítőnek, az UNESCO 1956 novemberében Új-Delhiben tartott közgyűlése egyhangúan leszögezte, hogy a Kelet és Nyugat népei és nemzeti művelődésének fokozottabb és kölcsönös megbecsülése feltétlenül szükséges. A nyugati népeknek alaposabban meg kell ismerniök a keleti népek kultúráját, s fordítva, a Kelet számára az eddiginél jobban hozzáférhetővé kell tenni a Nyugat kiemelkedő szellemi és művészi kincseit.

Ezért az 1956-ban tartott közgyűlés alaptervezetet fogadott el Kelet és Nyugat kulturális értékeinek kölcsönös megbecsüléséről.² Az alaptervezet a jelenlegi elgondolás szerint 10 évig marad érvényben, s megvalósítása az UNESCO egyik központi feladata lesz. A határozat felhívta az UNESCO minden tagállamát, hogy működjék közre a tervezet végrehajtásában, és az említett cél elérésére dolgozzon ki hathatós programokat a nevelésügyi intézményekre (iskolákra, egyetemekre, ifjúsági szervezetekre), akadémiákra, könyvtárakra, múzeumokra, könyvkiadásra vonatkozóan. A mindig fontos személyi kapcsolatok (konferenciákon, kongresszusokon való részvétel, ösztöndíjak megpályázása stb.) létesítése mellett hangsúlyozza az alaptervezet, hogy különös erőfeszítéseket kell tenni annak megállapítására, melyek azok a területek, ahol a tájékoztatás hiánya nagy hátrányt jelent a szakembereknek éppúgy, mint a közművelődésnek. Az UNESCO tanácskozásokat kezdeményezett olyan munkák elkészítésére, mint az ázsiai kultúrák enciklopédiája, a különféle keleti irodalmak bibliográfiája, a Kelettel foglalkozó kutató intézetek és gyűjtemények kalauza. Nem mindenütt állnak rendelkezésre kellőképpen elterjedt fordítások a lényeges művekről. Ez az egyik oka annak, hogy a Nyugat még mindig keveset tud Kelet szellemi és erkölcsi értékeiről, s fordítva : Nyugat számos nagy, klaszszikus művét még nem fordították le sok ázsiai nyelvre. Ezért nagy erőfeszítéseket kell tenni azoknak a kiváló műveknek a lefordítására és az olvasókhoz való eljuttatására, amelyek képet adnak a mai keleti életről és művelődésről. Javasolja az alaptervezet, hogy az UNESCO tagállamai nemzeti síkon valósítsanak meg egész sor fontos program-pontot : pl. határozzák meg a lakosság szükségletét más kultúrák ismeretére vonatkozóan ; vegyék számba a nemzeti művelődésnek azokat a termékeit, amelyek csereprogramokban elsősorban jöhetnek figyelembe ; szervezzenek szakemberek részére külföldi tanulmányutakat, s fogadjanak külföldi ösztöndíjasokat ; a közkönyvtárak szerzzenek be más orszá-

¹ L. GOMBOCZ ISTVÁN : *Az UNESCO könyvtári munkája*. Magy. Könyvszemle, 1957. 209—222. l.

² *Mutual Appreciation of Eastern and Western Cultural Values*. CL 1222. Annex I [and] Annex II. 20, 6 l. — Ennek könyvtári szempontból való kifejtése : *Appréciation mutuelle des valeurs culturelles de l'Orient et de l'Occident*. B. de l'Unesco à l'Intention des Bibl. octobre 1957. — Az alaptervezetből következő bibliográfiai feladatok vázolója : *Rapport du Comité consultatif international de bibliographie. 4e session*. Paris, 10—13 décembre 1957. UNESCO (CÚA) 86. 1957. 11 l. Jelen cikkünk lezárása után érkezett meg annak az új UNESCO-folyóiratnak első száma, mely rendszeresen fogja közölni a kelet—nyugati terv elvi és gyakorlati kérdéseit (*Orient-Occident. News of Unesco's Major Project on Mutual Appreciation of Eastern and Western Cultural Values*. Vol. I. No. 1. February 1958.)

gok népeit és kultúráját ismertető műveket; különféle könyvkiállításokon mutassák be egymás értékeit és a kölcsönös összefüggéseket; állandó intézményeket, szakkönyvtárakat szervezzenek a kölcsönös művelődési és tudományos kapcsolatok ébrentartására; kössenek két- és sokoldalú egyezményeket a kiadványok cseréjére vonatkozóan.

Maga az UNESCO a terv végrehajtásában mint elősegítő és koordináló szervezet kíván működni. Az alaptervezet hatékonysága inkább a tagállamok tevékenységétől, e tevékenység minőségétől függ, s tulajdonképpen minden résztvevő állam szabadon döntheti el, hogy a programot milyen formában kívánja megvalósítani.

Magyarország, illetve az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága —, mely különösen érdekelt a Kelet és Nyugat kulturális értékeinek kölcsönös megbecsülésében és ismertetésében, — magáévá tette az imént vázolt elgondolás alapelveit, s az UNESCO európai nemzeti bizottságok 1957 októberében tartott dubrovniki konferenciáján delegációnk — általános helyesléstől kísérve — javaslatot tett, hogy az UNESCO tagállamok 1958-ban rendezzék meg a *Kelet–Nyugat megértés hetét*. E javaslatot a konferencia egyhangúan elfogadta. Ennek megfelelően az egyes tagállamokban az iskolák, egyetemek, különféle művelődési szervezetek, intézmények és tájékoztatási szervek megfelelő előadásokat, kiállításokat szerveznek, általában más országok művelődésének értékeit a rendelkezésre álló eszközökkel (könyvkiadás, könyvtárak, múzeumok, hangversenyek stb.) bemutatják, esetleg más országok kiváló kulturális személyiségeit vagy delegációit meghívják.

Az alaptervezet célkitűzéseinek értelmében s a dubrovniki határozatok végrehajtásának biztosítására LIGETI Lajos akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke vezetésével Magyarországon is megalakult az a különbizottság, amely az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága elnökségének felkérése alapján hivatott a Kelet és Nyugat értékeinek megbecsülésével kapcsolatos magyarországi munkálatok kidolgozására és megszervezésére.

Ez a szakbizottság az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága albizottságainak megkérdezése után kidolgozta közeli és távlati munkatervét. E szerint 1958 szeptemberében Magyarországon megrendezik a *Kelet–Nyugat kölcsönös megértési hetét*, s ennek keretében elsősorban Egyiptom, India, Japán, Kína és Törökország kulturális eredményeit fogják ismertetni.

Ezek után joggal vetődik fel a kérdés, hogy e fontos nemzetközi művelődési és tudományos program végrehajtásába hogyan kapcsolódhatnak be a könyvtárak és könyvtárosok?

Már az eddig elmondottakból is világosan következik, hogy az UNESCO különösen a könyvtárakra — legyenek azok közművelődésiek vagy tudományos könyvtárak, ifjúságiak, iskolaiak vagy intézetiak — számít az alaptervezet hatékony végrehajtásában. Hangsúlyozzák az idézett UNESCO-közlemények, hogy az egyes Nemzeti Bizottságok legjobb és legértékesebb támaszai a könyvtárak és könyvtárosok (könyvtáros-egyesületek) lehetnek a program megvalósításában; kezdeményező készségüktől, ötletességüktől, a művelődés nagy értékei iránti tiszteletüktől, a kölcsönös megismerést elősegítő tevékenységüktől igen sok függ. Kiállítások, tájékoztató cikkek, olvasókkal folytatott megbeszélések, előadások, bibliográfiák, könyvhetek, dokumentációs anyagok, — csak néhány fontos könyvtári terület, ahol a könyvtárosok vezető szerepet játszhatnak Kelet és Nyugat értékeinek kölcsönös megismertetésében.

Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságának könyvtári és bibliográfiai albizottsága figyelembe véve és értékelve

a) az UNESCO alaptervezetének megállapításait, a dubrovniki konferencia határozatait, a magyar UNESCO-szervek útmutatásait,

b) hazánk történeti és földrajzi adottságait Kelet és Nyugat viszonylatában, továbbá a magyar orientalisztika világszerte ismert eredményeit,

c) a könyv és a könyvtár fontos szerepét a kölcsönös megismerésben és megismertetésben,

d) a hazai orientalisztika határainkon túl is ismert tudományos könyvtári bázisát, az Akadémiai Könyvtár Keleti Osztályát,

közeli (az 1958-ban tartandó Kelet–Nyugat megértési hétre vonatkozó) és *távlati* (több évre terjedő) programot³ dolgozott ki, amit a LIGETI aladémikus vezetése alatt álló különbizottság elnökségevek is megtárgyalt.

A) *Közeli (1958-ban végrehajtandó) program:*

1. Könyvtári *kiállítások* rendezése a különféle típusú könyvtárakban a szeptemberi Kelet–Nyugat megértési hét keretében, éspedig :

a) az Országos Széchényi Könyvtárban a felszabadulás óta magyar nyelven megjelent legkiválóbb, keleti eredetű vagy vonatkozású szépirodalmi művek kiállítása, előadással egybekötve ;

b) az Akadémiai Könyvtárban a magyar orientalisztikai irodalom kiemelkedő alkotásainak kiállítása, szintén előadással egybekötve ;

c) gyűjtőkörüknek megfelelő kiállítások rendezése a nagy budapesti könyvtárakban (pl. Egyetemi Könyvtár = keleti tudománytörténet, tudományos gondolkodás ; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár = keleti utazások, útleírások; Országos Műszaki Könyvtár = keleti eredetű műszaki irodalom, az érintett országok kiemelkedő technikai létesítményeinek képekben való bemutatásával ; Országgyűlési Könyvtár = keleti államok, jog, politika, közigazgatás stb.). Nagyjából hasonló témájú kiállításokat rendezhetnek a vidéki egyetemi könyvtárak is ;

d) Keleti vonatkozású könyvkiállítások a megyei és közművelődési könyvtárakban az 1945 után megjelent magyar kiadványok felhasználásával, tájékoztató előadásokkal összekötve.

E kiállítások központi tématervét az OSzK Módszertani Osztálya dolgozza ki.

2: A megyei és a közművelődési könyvtárakban a kiállításokkal kapcsolatban a felnőtt és az ifjúsági olvasók részére *élmény-pályázatot* lehet kiírni a következő tárgykörben : *Miért tetszett, miben hatott rám x író vagy tudós műve?* (magyar nyelven megjelent keleti témájú könyv). A legjobb pályázatokat össze lehet gyűjteni és azokat – a francia fordítással együtt – meg lehet küldeni az UNESCO-központnak. A szervezést szintén az OSzK Módszertani Osztálya végezheti el.

3. A Magyarországon 1945 óta megjelent keleti vonatkozású irodalom reprezentatív alkotásainak *ajándékként való megküldése* az UNESCO és az érintett keleti országok számára.

4. *A Könyvtáros* c. folyóiratban *összefoglaló ismertetésre* kerülhet a már említett öt keleti ország könyvtárügye ; a *Magyar Tudomány* c. folyóiratban ismertetni lehet az Akadémiai Könyvtár keleti cserekapcsolatait.

5. *Cikk a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Könyvtáráról*, értékeiről s a gyűjteménynek a hazai orientalisztikai kutatással való kapcsolatairól. Idegen nyelven az *Acta Orientalia*-ban vagy valamelyik külföldi orientalisztikai szakfolyóiratban, kivona-

³ A könyvtári program kidolgozásában és megfogalmazásában jelen cikk szerzőjén kívül résztvett Kovács Máté, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága könyvtári és bibliográfiai albizottságának elnöke, GOMBÓCZ István, az albizottság titkára és KÓHALMI Béla egyetemi tanár.

tosan a *Bulletin de l'Unesco à l'Intention des Bibliothèques* c. folyóiratban jelenhetik meg. A *Magyar Könyvszemlében* idegen kivonattal ellátott magyar nyelvű közlés jöhet szóba.

6. Javasolja a bibliográfiai és könyvtári albizottság azt is, hogy a magyar orientalisztikai művek *válogatott jegyzékét* és a Kelettel tudományos vagy kulturális síkon foglalkozó *magyar intézmények jegyzékét* megfelelő nyomtatott kiállításban (esetleg az *Acta Orientalia* mellékleteként) közzé kellene tenni, és az UNESCO-nak, a külföldi orientalisztikai intézményeknek és orientalistáknak tájékoztatás céljából meg kellene küldeni.

Megjegyzendő, hogy az 5. és 6. pontban közölt teendők végrehajtása — mindenekelőtt technikai szempontból — valószínűleg áthúzódik 1959-re.

B) Távlati program:

1. A magyar orientalisztikai irodalom *annotált bibliográfiájának* összeállítása és kiadása.

2. A hazai tudományos intézményekben (egyetemi és kutató intézetek, könyvtárak, múzeumok) fellelhető orientalisztikai nyomtatott és kéziratos művek *központi katalógusának* felfektetése az Akadémiai Könyvtár Keleti Osztályán.

3. Elkészítendő a Kelettel foglalkozó magyar tudományos intézetek, gyűjtemények közösen kiadandó többnyelvű képes *tájékoztató kiadványa*.

4. Összefoglaló tanulmányt kell írni a magyar tudományos intézmények keleti *kiadványcsere-kapcsolatairól*.

5. Az Akadémiai Könyvtár és esetleg más könyvtárak tulajdonában lévő keleti kódexek, kéziratok további *faksimile kiadása*.

6. Törekednünk kell arra, hogy orientalista könyvtárosaink számára *UNESCO-ösztöndíjat* nyerjünk el egyes keleti országok könyvtárainak, kézirattárainak tanulmányozására, kapcsolatok teremtésére. Ugyanakkor felhívhatjuk az UNESCO illetékes szerveinek figyelmét arra, hogy Magyarországon — az Akadémiai Könyvtárban — sikerrel tanulmányozható a török kódex- és kézirategyag, GOLDZIHNER Ignác levelezése, a KAUFMANN-féle hebrológiai gyűjtemény és STEIN Aurél hagyatéka.

Befejezésül szükséges még megjegyeznünk azt is, hogy elsősorban a távlati program a következő évek folyamán minden bizonnyal bővül, színeződik és a könyvtárak saját kezdeményezéseivel gazdagodik. De arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy bizonyos anyagi áldozatok (személyzet és költségek rendelkezésre bocsátása stb.) is szükségesek e fontos program megfelelő végrehajtására. Mindenekelőtt fontos az, hogy a hazai UNESCO-szervek, különösen a Magyar Nemzeti Bizottság és annak könyvtári albizottsága, a Kelet-Nyugati szakbizottság energikusan és fáradhatatlanul dolgozzanak a program végrehajtásán. A Magyar Tudományos Akadémia és bizottságai (mindenekelőtt az Orientalisztikai Bizottság és a Könyvtártudományi Bizottság), a Művelődésügyi Minisztérium, az Országos Könyvtárügyi Tanács, a Kiadói Főigazgatóság, a szakfolyóiratok szerkesztőségei összehangolt és komplex munkája is feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az UNESCO központi tízéves programja hazai viszonylatban az annyira fontos könyvtári vonalon megvalósuljon.

HARASZTHY GYULA